فرهنګي فقر

Download from:aghalibrary

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

فرهنګي فقر

(د تنظيمواکۍ د مهال څو ليکنې)

ليکوال

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ لمريز کال

Download from:aghalibrary

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتــاب نـــوم:	فرهنګي فقر
لیــــکــــوال:	محمد اسمعیل یون
خــپـــرنـــدوی:	یون کلتوري یون
چـــا پـــشمـــېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لـــومـــړی چاپ:	۱۳۷۳ل کال
دویـــم چـــاپ:	۱۳۸۷ل کال
د لیــکـــوال	
پرله پسې نومره:	(۲۴)
د خــپـرنـــدوی	
پرله پسې نومره:	(۲۴)

Download from:aghalibrary

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	دا اثر د غمجنو پېښو انځورنه	۱
۳	د تنظیمواکۍ د بهیر دا لیکنې	۸
۴	د جدي شپږمه زمور د معاصر ...	۱۲
۵	فرهنګي فقر	۲۹
۶	د عقایدو بحران	۳۳
۷	که خبر نه یې نو واوره !	۳۷
۸	جګړه او روحي ستونزې	۴۰
۹	فرهنګي ټولنې او فرهنګي ...	۴۵
۱۰	د کابل طب انستیتوت، د زیان تر ...	۴۹
۱۱	د افغانستان د ملي ګالرۍ برخلیک	۵۳
۱۲	د کابل د اوسنۍ ادارې څو ځانګړتیاوې	۵۷
۱۳	دجدي د ۲نېټې غمیزه او د هغې ...	۶۲
۱۴	کابل: رنځونه، مرګونه او کړاوونه	۷۱
۱۵	کابل بیا په وینو ولمبل	۷۷
۱۶	د قدرت د انتقال مساله	۸۱
۱۷	یرغمل شوی ولس	۸۶
۱۸	غني، غني دی	۹۰
۱۹	تنګیال یو شاعرانه شخصیت	۱۰۳
۲۰	فرهنګي رغونه د افغاني ټولنې د...	۱۱۱
۲۱	په افغانستان کې تنظیمي اداره او ...	۱۱۹
۲۲	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۲۴

Download from:aghalibrary

سریزه:

دا اثر د غمجنو پېښو انځورنه

د ډاکتر نجیب الله د رژیم د پای کلونه وو، چې افغان فرهنګیانو ((د خوشال فرهنګي ټولنې)) بنسټ کېښود. دغې ټولنې په لنډ وخت کې یو شمېر مهم سیمینارونه جوړ کړل، یو شمېر مهم اثار یې چاپ کړل او د طب او انجینرۍ په برخو کې یې هم څانګې پرانیستې، ډېر ژر یې د یوه ملي او فرهنګي غورځنګ بڼه غوره کړه. دا مهال یون صیب د ادبیاتو په پوهنځي کې و، ما او ډاکتر صیب ابراهیم شینواري د طب په پوهنځي کې زده کړې کولې. یون صیب نه یوازې د خوشال فرهنګي ټولنې د مشرتابه جرګې هڅاند غړی و، بلکې د دغې ټولنې په ایجاد کې یې هم مهمه ونډه درلوده. زما او د یون صیب او ډاکتر صیب شینواري ترمنځ په همدې وخت کې اړیکې ډېرې سره نږدې شول، په ګډه مو فرهنګي هلې ځلې کولې او په دې هیله وو، چې که دا فرهنګي غورځنګ همداسې پرمخ ولاړ شي، نو په ډېر لږ وخت کې به پښتانه له کلتوري غفلت څخه راویښ شي او د چټک پرمختګ لاره به غوره کړي. خو په همدې وخت کې له شمال څخه د افغانستان د تجزیې او نیواک یوه بله خطرناکه دسیسه د توپان په څېر

Download from:aghalibrary

راروانه وه ، چې څپې يې وارد مخه کابل ته هم رارسيدلې وې .

همدا سې وشول ، د ډاکتر نجيب رژيم نسکور شو ، خو د سولې او خپلواکۍ پرځای کورنۍ جګړه او د افغان په لاس د افغان وژنه پيل شوه او هغه څه چې له روسي تاړاک څخه خوندي پاتې و ، تنظيمي جګړو او تالان له کومې تېر کړل او هېواد مو پر وړو وړو کورګيو وويشل شو. موږ به روانې پېښې او نادودې په ډېر ځير سره څارلې او که مونور څه له وسه نه کېدل نو هڅه موکوله چې خپلې اند ېښنې له يو شمېر اغېزمنو کسانو سره شريکې کړو.يو ځل مو پرېکړه وکړه ، چې په کابل کې يو ګډ کور ونيسو ، هره شپه به روان حالات سره څېړو او په سبا به يې د ټاکلي پلان له مخې له خپلې وسې سره منډې ترړې کوو ، خو زموږ کورنيو مسوولېتونو دا موقع رانه کړه. څلور کاله وروسته ما له هېواد څخه بهر ته مخه کړه ، خو يون او ډاکتر شينواری همدلته پاتې شول، چې تل به زما د اند ېښنې مزي ورسره تړلي وو.
ترکومه چې زه يون پېژنم، د دې تر څنګ چې پر هېواد دتپل شوې غميزې او ورڅخه رازېږېدلو پېښو پروړاندې ډېر حساس و ، همدغو پېښو ته يې تل په يوه ځانګړې ، ژور اوذره بيني نظر کتل او ډېر وخت به يې پېښې له يوې داسې زاويې څخه ځيرلې، چې د يوه عادي کتونکي به هډو ورته پام

Download from:aghalibrary

نه واو په همدې لړکې به يې کله کله د پېښو ، د هغو د لاملونو او پايلو ترمنځ عجيبه اړيکې او منطق موندل.

يون چې پياوړی قلم لري، تل يې هڅه کړې خپل دردونه، کتنې ،شننې او اندېښنې د کاغذ پرمخ راوړي او له نورو سره يې شريک کړي ،چې د مقالو همدا ټولګه يې د تنظيمونو د پېر د نادودو يو ښه انځور وړاندې کوي. په دغو ليکنو کې د تنظيمونو د مدعا او عمل ترمنځ د واټن له مخه پرده پورته شوې او د لوټ ،تالان ، وژنو ، ورانۍ او تباهۍ ترڅنګ داسې کيسې هم لولو ، چې د سړي له ډېره درده خندا ورته راشي ، لکه د پچو محصول ، له کابل څخه د اسلامي ځواکونو دفاع او دې ورته نورې کيسې.

خو په دې ليکنو کې تاسو يوازې د مړګ ژوبلو اوورانيو احصايوي رپوټ نه لولئ او نه هم يوازې د يوه شاعريا اديب عاطفي احساس ګورئ، بلکې يون د روان ناورين ځينو داسې زيانونو او څنډو ته ګوته نيسي چې که څه هم ډېر مهم دي، خو د ډېرو له پامه غورځېدلي دي.

د بېلګې په توګه ، کله چې موږ د جګړې د زيانونو خبره کوو ، نو سمدستي مو فزيکي ، مادي او اقتصادي زيانونه او ورانۍ سترګو ته درېږي؛ کله چې د بيا رغونې خبره کوو نو هم يوازې د مادي او اقتصادي بيا رغونې په اړه فکر کوو.خو يون د مادي او اقتصادي زيانونو تر څنګ او تر هغو لا زيات په فرهنګي او معنوي برخو کې زيانونو ته متوجه دی.د

Download from:aghalibrary

اعتماد بحران ، د معنویت سقوط ، د افغان ولس ذهني وېش او فرهنګي زیانونه هغه مهم بنسټیز لاملونه دي ، چې نن یې هم موږ له پایلو سره لاس او ګرېوان یو. د بېلګې په توګه که څه هم د طالبانو د حکومت تر نسکورېدو وروسته په لسګونو میلیارده ډالره له افغانستان سره د مرستې په نامه راغلل، خو د معنویاتو د سقوط له امله د ولس د هوساینې پرځای د یو څو تنو جېبونه پرې ډک شول؛ که څه هم خلکو ته د سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو ازادي ورکړل شوه، خو د هغه ژور ذهني وېش له امله چې د دښمنانو تبلیغاتي چړو زموږ ترمنځ رامنځته کړی اوس هم پر سلو لارو روان یو او د یو بل پښو ته موتبرونه نیولي دي ،چې له همدې امله یوازې د ثبت شویو سیاسي ګوندونو شمېر د سلو شاوخوا ته رسېږي. له بده مرغه موږ تراوسه پورې هم د معنوي ارزښتونود بیا رغونې او د ملي اوټولنیز -انتګراسیون یا بیا کوشیر کولو کومه ستراتیژي نه لرو.

موږ معمولاً هغوخلکوته معیوب وایو ، چې د بدن غړي یې له لاسه ورکړي وي ، خو یون د افغانانو رواني زیانونه او ناروغۍ هم نه دي هېرې کړي او په همدې اړه د یوې لیکنې په پای کې لیکي: «لنډه دا چې د ولس زیاته برخه په ډول ډول رواني ستونزو واوښته. د کابل پوهنتون له یوه استاد څخه مې د دغه درد د شریکولو په ترځ کې وپوښتل ، چې د افغانستان زیات وګړي تقریبا **۹۵** په سلو کې پر یوې نه یوې

Download from:aghalibrary

ډول روحي ناروغۍ اخته دي ،هغه وويل: (تاته چې کوم روغ ښکاري هغه هم ناروغ دی ، ځکه چې دا دردونکې او غملړلې پېښې ولې پرې تاثیرنه کوي) .»

د یون د لیکنو یوه بله ځانګړنه له شمېرو او ارقامو سره د ده علاقمندي ده . د دې ترڅنګ چې معمولاً د پېښو او زیانونو په اړه دقیقې شمېرې وړاندې کوي ، کله کله له دغو شمېرو او ارقامو څخه داسې پایلې راوباسي ، چې سړی ورته اریانېږي او د موضوع اهمیت ته متوجه کېږي.د بېلګې په توګه تاسو دا متن ولولئ:((اوس نو تقریبا هره ورځ له هرو دریو افغانانو دوه تنه ضرور پر بې نتیجې سیاسي بحثونو خپل وخت تېروي، نو لږ تر لږه که له **۱۵** ملیونو افغانانو څخه لس ملیونه تنه افغانان د ورځې یو ساعت پرسیاسي خبرو تېر کړي، نو په یوه ورځ کې به مو ۱۰ ملیونه ساعته وخت ضایع کړی وي او که دا په یو کال کې ضرب کړو ، نو **۳۷۵۰** میلیونه ساعته وخت به شي او که دا بیا په **۱۵** کلو کې ضرب کړو نو **۵۴۷۵۰** میلیونه ساعته وخت به مو یوازې پر بې نتیجې بحثونو ضایع کړی وي ....))

او یا د کابل طب انستیتیوت ته درسېدلو زیانونو په لړکې دا بله په زړه پورې بېلګه وګورئ:((... په دې موده کې د محصلینو درسونه یا په نیمه او یا په بشپړ ډول ودرول شوي وو. که د محصلینو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو شمېر په پام کې ونیسو ،نو په مجموعي توګه به نومړي

انســتيتيوت تــه د لســو مليونــو پــه شــاوخوا كــې د درســي ساعتونو د ضايع كېدو زيـان اوښـتى وي.))پـه دغـو شمېرو كې د وخت دضياع پـه اړه د يـون سـخت حساسيت پـه خپلـه د پاملرنې وړ خبره ده. پـه دې كې هېڅ شـك نشـتـه هغـو ولسـونو چې له وخت نه سمه ګټه اخيستې ده، د تمدن او پرمختـګ پـر لوړو پوړيو ختلي دي. لـه بـده مرغـه مـوږ اكثراًيـوازې د مـادي زيانونو پـه اړه خبرې كوو ، خو دا چې څومره وخت مـو لـه لاسـه وركړى او تر نوروهېوادونو څـومره وروسـته غورځېـدلي يـو، دې ته پام نه كوو.

پـه دغـه ټولګـه كـې د تنظيمـو اكـۍ پـه اړه پـر ليكنـو سـربېره دوې ادبي ليكنې هم راغلي ، چې زما پـه انـد بهتـره وه د ادبـي ليكنـو پـه يـوه بلـه ټولګـه كـې راغلـې واى.كېـدى شـي پـه دغـه ټولګه كې د پېښو زياتره انځورونه زموږ لپاره اشناوي ،يامو پـه خپلـه ليدلي وي او يـا موهم له بل چـا اورېـدلي وي ، خـو يـو نســل وروســته همــدا ليكنــې د تــاريخ مينــه والــو تــه د تنظيمـو اكـۍ د پېـر يـو ډېـر رښـتينى اوعينـي انځـور وړانـدې كولى شي او بل دا چې له هغه زاويې څخه چې دا پېښـې څېـړل شوي ښايي د ډېرو لوستونكو لپاره نوې وي.

دا چې يـون صيب همت كـړى او خپلـې ليكنـې يـې پـه خپلـه راټولې كـړي د ستاينې او قـدر وړ كـار دى، كـه نـه وروسـته د دغو ليكنو موندل ، راټولول او بيا د چاپ تر درشله رسول څه اسانه كـار نـه دى. پـه پـاى كـې يـون صيب تـه د دغـې ټولګې د

چاپ له امله مبارکی وایم او له قادر و متعال خدای(ج) څخه یې قلم ته لاډېر برکتونه غواړم.

په درنښت

خوشال روهي

د سریزې په ډول:

د تنظیمواکۍ د مهال دا لیکنې

په دې ورځو کې چې زه د خپلو لیکنو د راټولولو په هڅه کې یم، نو د خپلو ټولو چاپي لیکنو د راټولېدو لپاره مې د هغو چاپي خپرونو لټه پیل کړه، چې زما د لیکنو د چاپ احتمال په کې و. له نېکه مرغه چې ددې خپرونو یو زیات شمېر ما سره خوندي و، خو دا خوندیتوب هم یو ځای او یو مهال نه و، د ځینو خپرونو کلکسیون، په پېښور، د ځینو په کابل، د ځینو په ننګرهار او د ځینو نورو هم په لغمان کې و، په دې تېرو شلو کلونو کې ددغو اخبارونو او مجلو خوندي ساتل هم اسانه کار نه و، د موږکانو دې خونه ړنګه شي، هغوی هم پرې صرفه نه وه کړې، بادوباران هم د ځینو پاڼې دوړولې وې او لېږد رالېږد هم خپل تاثیر ښندلای و. خو بیا هم د یو مسلکي لیکوال په توګه زه له پیله بیا تر دې دمه د خپلو لیکنو خوندیتوب ته متوجه وم، له هغه مهاله چې زما لومړني شعرونه په اخبارونو کې چاپ شول او بیا تر څو کلونو پورې، ما په منظم ډول د خپلو چاپي لیکنو یو فهرست په یوه کتابچه کې لیکه او هلته مې دا واضح کوله، چې زما کومه لیکنه او شعر په کومه خپرونه کې څه وخت چاپ شوي دي، دې کار ته مې تر یوه وخت دوام

ورکړ، خو دا لړۍ بیا وروسته وشلېده او کله چې مې ددې لیکنو پر راټولونې پیل وکړ، نو هغه کتابچه هم راڅخه لادرکه شوه، خو په هر ترتیب د اخبارونو او مجلو لړۍ مې چې وپلټلې، ډېرې لیکنې مې ترلاسه کړې او یو کم شمېر داسې لیکنې چې پر بیا چاپ ارزېدلې، لاسته رانغلې، ځینې لیکنې داسې هم وې چې د همغه وخت په اندول یې یو څه ارزښت درلود او یا یې هم خبري او ژورنالستیکه بڼه لرله او پر بیا چاپ نه ارزېدلې، هغه خپله ما ترې حذف کړې، نو له څو لیکنو پرته چې بیا چاپ یې زما په نظر ضرور و، نورې اکثره ترلاسه شوې.

زه د ښوونځي په اتم او یا نهم ټولګي کې وم چې زما لومړني شعرونه په (ستوري) مجله او بیا په (قبایلي زلمیان) جریده کې چاپ شول، دا نو د انسان لپاره یوه نه هېرېدونکې خاطره وي، هغه شعر چې په ستوري مجله کې چاپ شوی و، مطلع یې دا وه:

نن کې زه ما شوم یم د سبا د ورځې پلار به شم
نوی ژوند به جوړ کړم د غریبو خدمتګار به شم

او هغه چې په قبایلي زلمیانو جریده کې چاپ و (زما هوډ) نومېده مطلع یې دا وه:

جوړ به مې هېواد کړم چې ځلاند شي په نړۍ

لا به مې درنه کړم د خپل پلار نیکه پګړۍ

البته دا زما لومړني شعرونه نه وو، خو د لومړنیو چاپي شعرونو له جملې څخه وو. بیا همدا سې په نورو اخبارونو او مجلو کې زما لیکنې او شعرونه راغلل، خو له ۱۳۶۴ل کال بیا تر دې دمه چې زما لیکنې په کومو چاپي خپرونو کې راغلي دي، اکثره په دې خپرونو کې دي: ستوری مجله، قبایلي ځلمیان جریده، درفش جوانان او ونیزه، هېواد، انیس، پیام، ملي ارمان ورځپاڼې، جرګه، ژوندون، هیله، ډیوه، شمشاد، باختر، کابل پوهنتون، خپلواکي، ګندهارا، ښکلا، کمکی خیبر، روهي، انګازه، الینګار او الفت مجلې، وفا، ارمان، دعوت، سپوږمۍ او قلموال جریدې او همدارنګه تول افغان، بېنوا، لر او بر، غورځنګ، ققنوس او ځینې نورې وېبپاڼې چې زما ځینې شعرونه او لیکنې په کې راغلي دي.

کله چې ما د خپل تېر کار پر ټولولو پیل وکړ، نو طبعاً د مهال او محتوا له مخې د هغو د ډلبندۍ مسئله هم راسره مطرح شوه، دغه لیکنې چې په دې ټولګه کې راټولې شوې، د هغو لیکنو ټولګه ده چې یو مشخص مهال په خپله لمن کې رانغاړي: ۱۳۷۱-۱۳۷۵ لمریز کلونه چې د هېواد پر بېلابېلو سیمو مختلف تنظیمونه واکمن وو او پر ټول هېواد د ګډوډۍ، لوټ او تالان لمن خوره وه، دا لیکنې د بېلابېلو سیاسي، ټولنیزو، کلتوري او ورځنیو مسایلو په اړه لیکل شوي او پر یوه واحده ټولګه کې مې د مهال له مخې د هغو

راټولېدنه ځکه غوره وبلله، چې د همدې يوه غمجن مهال د بېلابېلو ژوند پېښو څرکونه په کې ليدل کېدی شي، که څه هم د موضوع او محتوا له پلوه سره توپير لري، خو که په ځير ورته وګورو د هغې زمانې د تاوجن او غمجن حالت تصوير راکاږي، ددې ليکنو په منځ کې د هغې ليکنې شتون هم ضروري و چې ما پر کابل باندې د تنظيمي واکمنۍ تر پيل وروسته لنډ مهال کې ليکلی و. ددې ليکنې نوم و: ((له سره ښکېلاکه تر سپين زبېښناکه)). په دې ليکنه کې د روسيې (استعمار) او د پاکستان (استثمار) سره پرتله شوي وو، څرنګه چې دا مهال په کابل کې چاپي خپرونې پر ټپه ودرېدلې وې او نه د خپرونو ازادي وه، نو دا ليکنه د کوزې پښتونخوا په مردان کې، يوې خپرېدونکې مجلې خپره کړه، خو تر دې مهاله يې زه په بيا پيدا کولو بريالی نه شوم او همدا رنګه يو شمېر نورې ليکنې چې پر بيا چاپ ارزېدلې.

د تنظيمو اکۍ تر رنګېدو وروسته د ډاکټر نجيب الله د وژنې په باب زما د يو ليکلي يادښت چاپ هم ضروري و. دا يادښت ما د ميزان پر (۲) نېټه د کابل په اريانا څلورلارې کې هغه مهال ليکلی و، چې د ډاکټر نجيب الله او د هغه د ورور احمدزي ځوړند مړي مې، په خپلو سترګو، په داسې حالت کې وليدل چې د کابل په زرګونو خلک ورته راټول شوي وو، ما په دې يادښت کې ددې صحنې تصوير ايستلی دی، خو په

خواشینې سره چې ددې لیکنو د چاپ تر مهاله یې په پیدا کولو بریالی نه شوم.

ددې ټولګې درنو لوستونکو پام دې ټکي ته را اړوم چې دا لیکنې زما د هغه مهال د فکر اخیستنه ده او کوم تصویر چې ما د هغه وخت د حالاتو کاږلی، تر ډېره بریده له واقعیت سره منطبق دی، په دې لیکنو کې ما بیا لاس نه دی وهلی او نه مې دا د مهال له غوښتنو سره عیارې کړې دي او هدف مې دا هم نه دی چې عیارې یې کړم، ځکه نه هغه وخت ماته چا ددې لیکنو په خاطر امتیاز راکړی او نه به یې اوس راکړي، زما لپاره تر ټولو غټ امتیاز همدا دی چې خپل روح او روان مې ارام وي، په دې کې مې یو څو هغه ځایونه چې د املایي، انشایي او چاپي تېروتنو د سمون ایجاب یې کاوه او همدارنګه ځینې نښې او ارقام چې هغه هم د طباعتي تېروتنو زېږنده وه، په هغو کې سمون راوړی او یو دوه عنوانه مې لنډ کړي دي. نور متن مې د تاریخي اصالت له مخې کټ مټ همغسې پرې ایښی دی، حتی ځینې هغه املایي تېروتنې چې تراوسه پورې دود دي، هم پر خپل حال مې پرې ایښي او هغو ته په خپل بل اثر ((پښتو لیکنی سمون)) کې اشاره کوم، دا تېروتنې لا تراوسه پورې عامې دي.

((تېرې لیکنې په خپل شکل)) له چاپ څخه زما هدف دادی چې لیکوال، لوستونکو ته دا په ګوته کړي، چې تېر وخت چا څه کړي؟ او په راتلونکي کې باید څه وکړي؟، تېر حالات زموږ

د راتلونکي لپاره يو پُل دی، که چا د دغه پله ستنې سمې ايښې وي، نو د راتلونکي مزله لپاره به يې لاره اواره کړې وي او د نورو د باور د خپلو لپاره به يې اساسات پاخه وي، زما له نورو ليکوالو څخه هم هيله ده، چې خپل تېر اثار راټول او د خپلو لوستونکو مخې ته يې د قضاوت لپاره کېږدي، ليکوال خپله هم بايد په ژوندوني خپل امتحان ته حاضر شي.

په خپله د خپلو ليکنو راټولونه ځکه ښه کار دی، چې يو خو به يې د خپل کړي او نيمګړي کار د راټولونې بار پر بل چا بار نه شي او بل د ډېرو هغو تېروتنو او ناسميو مخه به ونيول شي چې راتلونکي ليکوال يې د تېرو ليکوالو د اثارو د راټولېدو پر وخت زغمي، دا سمه ده چې پر ژوند باور نه شته او انسان د خپل ژوند له برخليکه خبر نه وي، مرګ هم چا ته د خپل راتګ خبر نه اعلانوي، خو زه دومره وايم چې ليکوال ته په کار دي چې هر څو کاله وروسته (که ژوندی و) لږ تر لږه پنځه کاله وروسته، يو څه وخت د خپل تېر کړي کار ارزونې او راټولونې ته ببل کړي او خپل هغه څه راټول کړي، چې پر بيا راټولونې او بيا خپرونې ارزي، په دې ډول به مو د خپل راتلونکي نسل او هغه ليکوال وخت سپما کړی وي، چې بيا يې زموږ د اوسني ليکوال د کړي او متفرق کار پر بيا راټولونې لګوي او هم به مو د هغو تېروتنو، ناوړه پوهاوي او زياتې مبالغې مخه هم نيولې وي چې بيا وروسته د دغه ليکوال په باب کېږي. يو ليکوال چې په خپله د خپل کار د راټولولو وس او وخت ونه لري، نو بيا

له نورو ولې دا هيله وشي، چې هغوی به په ښه ډول دا کارونه ترسره کړي. زموږ يو شمېر ليکوال د خپل ژوند پر مهال د خپلو اثارو شمېر تر حقيقت لوړ ښيي، دا سې ليکوال هم شته چې يوه موضوع يې تر يوه حده څېړلې وي، خو بشپړه کړې يې نه وي، هغه هم په بشپړ کار کې حسابوي او د خپلو اثارو په نيوليک کې يې راوړي او ځينې لا دا سې هم دي چې يوازې موضوع يې ټاکلې وي او بيا يې هغه هم په اثارو کې وشمېرل شي، نو د دغسې تېروتنو او ابهاماتو د مخنيوي په خاطر هر ليکوال ته بويه چې د خپلو اثارو د راټولېدو غمه په خپله وخوري. اوس له نېکه مرغه د کمپيوټر او انټرنيټ زمانه ده، ليکنې يوازې په چاپي خپرونو کې نه خوندي کېږي، اوس که ليکنه يو ځل د کمپيوټر او انټرنيټ څپو ته ورداخله شوه، بيا يې د محوه کېدو امکان بېخي کمېږي، نو ليکوال ته په کار دي، چې د خپلو ليکنو تر ټولېدو وروسته د هغود خونديتوب په باب يوازې پر چاپي رسنيو بسنه ونه کړي، بلکې بېلابېلو وېبپاڼو ته يې هم ورکړي، چې هم يې ګټه زياتو خلکو ته ورسېږي او هم د مرګ له بلا وژغورل شي. ما چې د خپلو ليکنو د راټولولو تکل او کار پيل کړی، هدف مې همدا دی چې په راتلونکي کې نور له ما سره په تکليف نه شي او هم نورو ليکوالو ته خپل دا پيغام پرېږدم، چې که غواړئ کار وکړئ او کار خلاص کړئ، نو خپله يې وکړئ! په همدې هيله دا ليکنې د قدرمنو لوستونکو مخې ته ږدم.

په درنه مینه او درناوي

ستاسو یون

۱۳۸۷ل کال د مرغومي ۱۲نېټه

کابل- افغانستان

د جدي شپږمه زموږ د معاصر تاریخ غمیزه

> دا لیکنه هغه مهال له پېښوره د خپرېدونکې وفا جریدې په پرله پسې (۷۹) گڼه کې چې د ۱۳۷۲ل کال د مرغومي له (۱۰) مې نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده. په دې لیکنه کې له بېلابېلو اخځونو څخه گټه پورته شوې وه، چې د چاپ پر مهال، هغه له چاپه غورځېدلي دي، خو کومو ځایونو کې چې متن په غبرگو لیندیو کې نیول شوی، د بل چا د اثر ښکارندويي کوي، نو زه دلته د لیکنې همغه بڼه بیا خپروم چې وفا جریدې خپره کړې ده.

د ۱۳۵۸ لمریز کال د جدي ۲ نېټه زموږ د هېواد په تاریخ کې د ویر او درد هغه غم لړلې ورځ ده، چې د نړۍ ستر فکري او پوځي ښامار، په اقتصادي لحاظ د افغانستان له مظلوم، خو په رواني لحاظ له غښتلي ولس سره، د زور ازموینې لپاره، د جنگ ډگر ته راودانگل او زموږ پر سپېڅلې او غیرتي خاوره یې څه ناڅه د فکري او اقتصادي ښکېل ترځنگ د پوره پوځي ښکېلاک لاره خپله کړه.

دوی دې کار ته ((د انترناسیونالیستي)) مرستو نوم ورکړ او خپل روزل شوی غلام (ببرک کارمل) چې روحاً او جسماً د

شوروي اتحاد د اوامرو تابع و، د خپل يوه جمهوريت د راډيو له لارې د افغانستان ولس ته لا ښه راوپېژانده، يوه ورځ وروسته يې د خپل سره پوځ د زور په اوږو سپور کابل ته راواستاوه او د کابل پر تخت يې کېناوه. تر دې وخته پورې (ببرک کارمل) زموږ په ټولنه کې د يوه منفي سياسي کرکتر په توګه ځان تثبيت کړی و؛ سياسي کړۍ او روښنفکري قشر له روسانو سره د هغه له نږدې اړيکو نه خبر وو، مذهبي او روحاني کړيو کې د هغه عقيده يې تګلوري ته په سپکه سترګه کتل کېدل او په فرهنګي او ملي حلقو او اذهانو کې د هغه د ملي او قومي هويت د ناثرګند تيا په وجه هم د هغه پر وړاندې څه ناڅه حساسيتونه راپارېدلي وو، له دې دومره نيمګړتياوو او منفي صفاتو سره سره روسانو د پخوانيو روابطو په تعقيب هغه په چکوسلواکيا کې د افغانستان له سفارت نه (شوروي اتحاد) ته بوته او تر څو مياشتو ځنډ وروسته يې د خپل ۸۵ زره کسيز پوځ په زور د (حفيظ الله امين) واکمنۍ او ژوند سقوط او پر ځای يې دی (ببرک کارمل) کېناوه. ببرک کارمل له شوروي څخه د ((سپاس)) او منني ادا کولو په ترڅ کې خپله څېره خلکو ته وښوده، د افغانانو تاريخ، فرهنګ، معنويت او اتلولي يې له نظره وغورځوله او د افغانستان برخليک يې د شوروي انترناسيوناليستو(!) مرستو سره تړلی وباله. په لسګونو ځله يې په رسمي او مطبوعاتي غونډو کې دا خبرې په ډېر وياړ او جرئت سره د تاريخ حافظې ته

وسپارلې چې: ((ما هرگز شکست نه خواهیم خورد از خاطریکه اتحاد شوروی بزرگ عقب ما ایستاده است، اگر کمکهای بجا و انترناسیونالستی اتحاد شوروی بزرگ نمیبود ، افغانستان هر گز در نقشه سیاسی جهان وجود نمی داشت، دوستی افغان شوروی خلل ناپذیر است، اتحاد شوروی دوست صدیق مردم افغانستان است)).

عکس العملونه:

د پخواني شوروي د زورواکانو دا تېری د ټولې نړۍ، د ملګرو ملتو، اسلامي هېوادونو او ملي ازادي بښونکو غورځنګو وغانده او زمونږ د هېواد دخلکو له غوخ ملي، جنګي، رواني او عقیده یي پاڅون سره مخامخ شو.

ملګرو ملتونو د (۱۹۸۰-۱۹۸۷) کلونو په موده کې په خپلو عمومي کلنیو غونډو کې د افغانستان په باره کې ((۳۷/۳۵، ۴۳، ۷۳/۲۴، ۳۸/۲۹، ۳۹/۱۳ په لسګونو پرېکړه لیکونه صادر کړل چې په دې ټولو کې د رایو په اکثریت سره د شوروي د یرغل غندنه او له افغانستان څخه له قید او شرط پرته د هغو د پوځیانو د وتلو غوښتنه شوې وه. د ملګرو ملتو د بشر د حقوقو کمیسیون، د اروپا ګډ بازار، د اسلامي هېوادونو کنفرانس، امریکا او د لویدیزې اروپا ټولو هېوادونو د شوروي تېری وغانده او ((د ملتونو دایمي محکمې چې د نړۍ لوی علمي او سیاسي شخصیتونه د هغې غړي دي او په ازاد ډول کار کوي، د ۱۹۸۰ کال د مې پر لومړۍ نېټه د سویډن په

مرکز (ستوکهولم) کې پر افغانستان باندې د سره پوځ قضیه وڅېړله او په نتیجه کې د دې محکمې له خوا د شوروي یرغل محکوم شو)).

د یرغل عوامل:

شوروي اتحاد چې تر دویم نړیوال جنګ وروسته په نړۍ کې د یو ستر سیاسي، فکري، پوځي، جغرافیایي او څه نا څه د اقتصادي ځواک په توګه سر راپورته کړی و، ځان یې لوی فاتح، د کمونیزم لوی مرکز او د سولې مدافع(!) باله، نو په پاتې نړۍ کې یې د کمونیستي فکر د خپراوي، د سیاسي او اقتصادي ګټو لاسته راوړلو او پر امریکا باندې د پوځي لاسبري لپاره ځان برابراوه. نو افغانستان پر دې وخت په سیمه کې د جغرافیایي موقعیت له مخې سترو ځواکونو ته خاص اهمیت درلود او سترو قدرتونو ورته په ډېرې ځیرتیا کتل.

د شوروي د زورواکي (لیونید برژنیف) د یوې وینا له مخې: ((موږ افغانستان ته ځکه لښکرې واستولې، چې زموږ جنوبي پولې په خطر کې وې)). خو د شوروي دربار او کمونست ګوند ارمانونو ته وفادار او د ببرک کارمل ډېر نږدې ملګری (اولیانو فسکی) وایي: ((موږ پر افغانستان باندې ځکه لښکر کشي وکړه چې هلته د اکثریت ځواک ختم کړو او دولتي قدرت اقلیتونو ته انتقال کړو)).

ځيني نور وايي په افغانستان کې د شوروي هدف دا و، چې د افغانستان د کانونو، ځنګلونو، د اقتصاد د ودې څرنګوالی او د ټولو طبيعي منابعو انحصار په خپل لاس کې ولري، خو ځيني نور بيا د شوروي لويو او ستراتيژيکو هدفونو ته ګوري او وايي شوروي غوښتل د افغانستان له لارې د هند ګرمو اوبو ته ځان ورسوي او په دې توګه هغه پوځي او عقيده يي کمربند چې (ناټو) ورځخه تاو کړی و، مات کړي. د جګړې عوامل او لاملونه چې هر څه وو، خو جګړه د افغانستان پر خلکو وتپل شوه.

د جګړې د دوارو غاړو د ځواک څرنګوالی:

د کفارو او مشرکانو پر وړاندې د اسلام د ستر پيغمبر حضرت محمد(ص) او صحابه کرامو له غزاګانو پرته چې ډېرې نا انډوله جګړې وې او مسلمانانو په کې ډېر وسايل نه درلودل خو روحي قوت يې زيات و، د افغانستان او شوروي جګړه داسې يوه نا انډوله جګړه وه چې د نړۍ تاريخ به يې بېلګه کمه ثبت کړې وي. د جګړې په لومړي پړاو کې ۸۵ زره شوروي عسکرو پر افغانستان تېری وکړ او وروسته د حالاتو د کړکېچن کېدو له امله ۳۰ زره تنه نور هم پرې زيات شول. ددې ترڅنګ د کارمل د رژيم منظم قطعات چې شمېر يې وروسته پنځه سوه زره تنه اټکلېده، هم جنګېدل، د هغو شوروي عسکرو شمېر چې په جګړې کې يې برخه واخيسته،

یو ملیون تنو ته رسېده، په دې جګړه کې روسانو له خفیفه وسلو، لکه مکروف، کلاشینکوف، کلکوف، ګرونوف، پیکا او داسې ډېرو نورو وسلو څخه چې د ټولو یادول یې ضرور نه دي، له دې لاندې درندو وسلو څخه هم کار واخیست:

((جټ الوتکې ۳۰۰

هلیکوپټر ۲۰۰

ټانکونه ۱۴۲۰ عرادې

له هغو مدرنو الوتکو څخه چې روسانو د مجاهدینو پر ضد ورڅخه کار واخیست د MI-۱۷,MI-۸, MI-۲۴, MI-۲۴/۲۷ هلیکوتپرو په ګډون او Tu-۱۲, Bedger, Su۲۴, Fancer , Tu-۲۲ Blinderd، بمب غورځونکې الوتکې دي، دغه راز د روسانو د شتوالي پر وروستیو وختونو او د وتو پر مهال د کابل د رژیم قوتونه په لاندې ډول تثبیت شوي وو: ((څلور قول اردو او یو امنیتي زون، ۱۲ پیاده فرقې، د خاص ګارد یوه فرقه، د خاص ګارد ۳ غونډونه، د کمانډو ۵ غونډونه، توپچي یو غونډ، ۲۲۰ درانده ټانکونه، ۲۰۰ سپک ټانکونه، ۲۵۰ جګړه ییز ماشینونه، ۸۵۰ نفر وړونکي زغروالې واسطې، ۱۰۰۰ توپونه چې mm۱۵۲ او ۲۲۰ mm درانده توپونه هم پکې شامل وو، ۱۰۰۰ هاوانونه چې په هغه جمله کې m۴۳ هم شامل وو، د سکاډ توغوندي د توغولو دوه دستګاوې، ۱۰۷ جټ الوتکې، ۱۰۲ هیلیکوپترې، ۷۲ انتونوف

(ترانسپورتي) الوتکې، د ۱۱۰-۲-SA او ۱۱۰-۳-SA لرونکي د سام ۲ غونډونه، د دافع هوا يو غونډ او د رادارو يو غونډ.))
په تبليغاتي جنګ کې د هېواد په داخل کې د رژيم په لسګونو جريدې، مجلې، ورځپاڼې، راډيو او تلويزيون او په بهر کې د شوروي اتحاد خپرونو، راديو او تلويزيون او د نورو سوسياليستي هېوادونو خپرونو په بېلابېلو ژبو، په څلېريشت ساعتونو کې په لسګونو ساعتونه په خپله ګټه تبليغات کول. په رواني لحاظ شوروي خپلو عسکرو ته د کمونيزم د پلي کېدو او انترناسيونالېزم روحيه ورکوله او د کابل رژيم د انقلاب دفاع او وطن پالنې روحيه چې دواړه يې د ورځې په تېرېدلو سره کمزورې کېدلې.
د مجاهدينو پوځي ځرنګوالی:
کله چې شوروي پوځ له مدرنو او وژونکو وسلو سره پر افغانستان باندې يرغل وکړ، نو افغان ولس يې په تش لاس مقابلې ته ورودانګل او په يوه نا انډوله جنګ کې له روسي پوځ او د هغو له کېنول شوي رژيم سره ښکېل شول. د مجاهدينو وسلې پر دې وخت بېل، کلنګ، تبر، مش کش ټوپک، ښکاري چريز ټوپک، سرپې ټوپک، لاسي پترولي بمونه، خال خال پنځه ډزي او لس ډزي ټوپک وو، وروسته يې په جګړه کې له دولتي عسکرو څخه ځينې وسلې او له بهرنيو سرچينو څخه د ټانک ضد ماينونه او توغندي لاسته راوړل او

همدارنګه د جګړې په وروستيو وختونو کې د درندو وسلو، د بلوپايپ او ستېنګر هوايي ضد توغنديو درلودونکي شول، چې د جګړې د برخليک په ټاکلو کې يې د مجاهدينو په ګټه اغېزمنتوب ورځ پر ورځ زياتېده. له تبليغاتي پلوه مجاهدين له عصري امکاناتو څخه بې برخې وو، خو څرنګه چې د افغانستان اکثريت ټولنه نالوستې وه، نو د شفاهي او مخامخ تبليغ تاثيرات پرې زيات پرېوتل، نو روحاني قشر، ملايانو او سيمه ييزو مشرانو د مجاهدينو په ګټه عمومي روحيه وروزله او له اسلام نه يې د يوه رواني سپر په توګه د يرغلګرو پر ضد ګټه واخيسته، ټول مجاهدين يې له اسلام او خپلواکۍ سره د مينې په روحيه وروزل، د مجاهدينو د يوه مشر د وينا له مخې چې پر ١٣٦١ل کال يې يوې غونډې ته کړې وه، ويلي وو چې: ((مورږ هرو مرو بريالي کېږو، ځکه چې مورږ ستر رواني ځواک او تکيه ځای لرو او هغه اسلام دی)) نو د فزيکي جنګ په اندول په رواني جګړه کې د مجاهدينو روحيه ډېره پياوړې وه.

په تبليغاتي او سړه جګړ کې مجاهدينو وروسته عصري تبليغاتي وسايل پيدا کړل، له اخبارو نه نيولې تر راډيو پورې د وسايلو خاوندان شول، او همدا راز نړيوالو خپرونو او راډيوګانو هم د دوی په تبليغاتي جنګ کې د دوی په ګټه ونډه واخيسته.

د جګړې تلفات او زيانونه:

په دې جګړه کې د ځينو سرچينو له قوله د شوروي د مړو عسکرو شمېر ((۱۳۳۱۰-۱۵۰۰۰) د ټپيانو (۳۵۴۷۸-۳۷۰۰۰) تنه او د ورکو ۳۱۱)) تنه ښوول شوي دي. خو ځينې نور دا تلفات ډېر زيات ښيي، مثلاً د استونيا (نوته هال) نومې ورځپاڼه د روسي پوځيانو د تلفاتو په باب ليکي: ((د افغانستان په جنګ کې ۵۰۰۰۰ تنه پوځيان وژل شوي او ۱۵۰۰۰۰ تنه ټپيان شوي دي)). ((يو روسي جنرال د خپل يو ليک په ترڅ کې د شوروي سوسيالستي جمهوريتونو اتحاد ته ليکلي: ((تر هغه ځايه چې د ځاني تلفاتو په باب ماته راپور رارسېدلی دی، عرض کوم چې ۲۷۹۸۱ تنه مړه، ۷۲۵۲۰ تنه ټپيان او ۱۸۱۸ تنه اسير شوي دي.)) د ماسکو د ختيځپوهنې انستيتيوت ((په دې جګړه کې د کابل د رژيم د مړو عسکرو شمېر ۲۸۵۵۲ تنه، د ټپيانو ۱۱۲۵۸۹ تنه او د اسيرانو ۱۷۲۴۵ تنه ښوولی دی)). (البته د روسانو تر وتو پورې).

په دې جګړه کې د يرغلګرو((۷۰۰-۷۵۰) جټ او هيليکوټپر الوتکې، (۵۰۴-۲۰۰) عرادې ټانکونه، (۷۴۰-۵۸۰) نفر وړونکې زغروالې واسطې، (۸۲۰-۹۵۰) ډول ډول توپونه او (۵۴۰۰-۲۰۰۰) عرادې لارۍ له منځه تللي دي.)) همدارنګه په دې جګړه کې شوروپانو (۹۵) بليونه ډالره زيان زغملی دی، چې د افغانستان له اوسنۍ بودجې سره د پرتلې کولو له مخې د افغانستان تر ۱۰۰۰ کلونو څخه د زياتې مودې بودجه جوړوي. دغه راز د جګړې د دواړو غاړو د يوې ورځې لګښت ۵۰ مليونه

ډالره اټکل شوی دی. پر دې تلفاتو سربېره شوروي اتحاد، له سترو رواني او روحي ناروغیو سره مخامخ شو. په کلني اقتصادي بودجه کې یې په سلو کې ۱۲ کمښت راغی، نړیوال حیثیت یې راټیټ او تجزیه کېدو ته یې لاره اواره شوه. شوروي وګړو ته ستري رواني ناروغۍ پیدا شوې، هغه یو ملیون شوروي عسکر چې د افغانستان په جګړو کې یې ګډون کړی و، ډېر زیات یې پر مخدره موادو، الکولو، چرسو او نورو رواني ناروغیو اخته وو، دوی خپلو کورونو ته تر ستنېدو وروسته خپلې یو ملیون کورنۍ او کورنیو سره د ارتباط له مخې خپل خپلوان او بیا ټوله شوروي ټولنه پر رواني ناروغۍ اخته کړل؛ دوی ته د افغانستان خاوره، لکه دوزخ داسې ګرځېدلې وه او پر افغانستان باندې د یرغل په لومړیو شپو او ورځو کې یې چې د انترناسیونالیزم په روحیه او د خوشالۍ په جذبه په عسکري بارکونو کې د افغان وژنې سندرې ویلې، وروسته په ډېره مایوسۍ او خپګان د خپلو ماتو ساندې ووهلې. لکه ((الیچ پشماکوف یو روسي جنرال چې د مجاهدینو له خوا د کره باغ په سیمه کې وژل شوی، د یادښت په کتابچه کې یې لاندې څلوریزه په روسي ژبه لیکل شوې، چې ترجمه یې داده:

((خدای(ج) ناز او مهرباني پیدا کړې ده
شیطان ماشیندار او پوځي خولۍ پیدا کړې ده
خدای(ج) جنت پیدا کړی
شیطان د افغانستان خاوره پیدا کړې.))

دغه راز یو روسي عسکر ته یې خپله معشوقه لیکي:

((خوږه او ګرانه شاسا سلام !

ته هر وخت زما په زړه راورېږې، دایا د ګروزین قطب په خوا تللې ده، د ګروزین څوکې په واورو ډکې دي، یخني ساعت په ساعت زیاتېږي، زه هر وخت په کار مصروفه یم، نه شم ویلای ته به کله راځې، مور مې ځان مصروفه ساتي، له تلویزیون وروسته خپل زیاتره وخت د راډیو په اورېدلو تېروي. څو ورځې دمخه چې سخت بارانونه وو، له افغانستان د ((ویکتور)) غریب لاش راورسېد، کم بخت ویکتور، له دایا سره د هغه د واده لا یوه میاشت هم نه وه تېره شوې، اوف بدنصیبه دایا ! څومره د بدمرغۍ تیارو ګېره کړه.

ګرانه ! ته به کله راځې؟)). دغه راز د دې جګړې زیات معیوبین چې کله خپلو کورونو ته ستانه شول، نه یوازې خپله پر رواني ناروغۍ اخته او له ژوند مایوسه وو، بلکې خپلې کورنۍ یې هم پر ناروغیو اخته کړې.

((مثلاً د منسک په سیمه کې **۷۵** تنه معیوب، په سپینه روسیه کې **۴۳۲** تنه، په (پارلو ګراد) کې **۴۰۰** تنه، په سنت سترز بورګ کې **۱۵۳** تنه په (تولا) کې **۱۰۳** او په ګورکي ښار کې **۹** تنه معیوبین ژوند کوي)). ((له همدې کبله په شوروي کې د هغه وخت د حکومت پر ضد پټ او ښکاره عکس العملونه رابرسېره شول، لکه د روسي لیکوال (الکساندر پروخانوف) د (اوکراین مولد) ورځپاڼه، میخایل وستوفسکي، پروفیسور یاچوشي د ایشیوف او د اندري

سـخاووف څرګنـدونې او د خلکـو پـتې او ښـکاره عکـس العملونه..))

افغانستان ته د جګړې زيانونه:

سره لـه دې چې دې جګړه کې افغانـانو يـوه سـتره او معجزه ډوله اتلولي وکړه، چې په نتيجه کې د ختيـزې اروپـا هېوادونـه او څينې نور نيمه مسـتعمره هېوادونـه ازاد شـول، امريکـا او د لويديزې اروپا هېوادونه د شوروي او کمونيزم د يرغل له خطر نه خلاص او د سترو رواني ناروغيو له فشار نـه بې غمـه شـول، خـو د جګـړې درونـد پېټـې او نـاخوالې افغانـانو وزغمـل او زغمـي يـې. د دې جګـړې پـه تـرڅ کـې پـه زرګونـو کيلـومتره سړکونه وران، په سلګونو پلونه او پلګوټې خراب او يـوازې د ډاکټر نجيب الله تر وخت پـورې ۳۰۰۰ ښـوونځي وران شـول، پـه زرګونو هکتاره د کښت ځمکه ويجاړه او له کښـته پـاتې شـوه، دوه مليونه کورونه وران شول، د ډېرشو مليونو په شاوخوا کې ماينونه پـه ځمکـه کې ښخ پـاتې شـول، ۷ مليونـه افغانـان (دوه مليونه په داخل او پنځه مليونه په بهر کې) مهاجر شول، يونيم مليون تنه شهيدان شول، د تليفون او برېښنا په زرګونـو سـتنې له منځه لاړې او د برېښنا ستيشنونو ته سخت زيـان ورسـېد او دې بد مرغيو مجاهدينو ته د قدرت تر انتقال وروسته هم ادامه پيـدا کـړه، د هېـواد ډېـر زيـات ښـارونه وران شـول، يـوازې پـه کابل ښـار کـې دوه زره لـويې او وړې فـابريکې د اور تـر سـتوني

تېرې شوې، د ښار په سلو کې او يا برخې پر کنډوالو بدلې شوې، ملي او تاريخي افتخارات مو لوټ او يا د اور په لمبو کې وسوځول شول، لنډه دا چې د سوونو او زرګونو کلونو مادي او معنوي شتمنۍ مو له خاورو سره برابرې شولې.

فرهنګي فقر

دا لیکنه د ارمان جریدې په ۵ ګڼه کې چې د ۱۳۷۳ل کال د سلواغې له ۳ سره سمون لري، خپره شوې ده.

په ټولیز ډول فرهنګ د یوې ټولنې له ټولې جوړې شوې مادي او معنوي شتمنۍ څخه عبارت دی او په ځانګړي ډول د ټولنې ذهني او دودیزې پانګې ته فرهنګ ویل کېږي.
له فرهنګي پلوه افغانستان په نړیوال فرهنګ کې ځانګړی مقام درلود او د تاریخ په اوږدو کې زموږ لرغوني هېواد ته د فرهنګ او فرهنګپالنې زانګو ویل شوې ده. هر کله چې افغانانو تر یوې څه ارامې ساه کښلو وروسته د خپل ذهني او مادي اعمار لپاره ځانونه چمتو کړي او یوه معنوي پانګه او شتمني یې راټوله کړې، بیا نو یو طاعون، یو توپان او یوه تباه کوونکې سیلۍ پرې راخوره شوې او د هغوی هرڅه یې له خاورو سره برابر کړي دي، د مقدوني سکندر تر تاړاک دمخه او هم وروسته دې قام په پرله پسې ډول پنځه لسیزې هم د سولې او ارامۍ پر پالنګ خوب نه دی کړی، کله چنګیزیانو، کله مغولو، کله فارسیانو، کله انګرېزانو، کله روسانو او کله هم... نورو په دې خاوره کې د خپلو زور ازمویلو آسونه زغلولي دي. کورنیو جګړو او داخلي اختلافونو هم وخت پر وخت د

هېـوا د فرهنـګ تـه درانـه زيانونـه اړولـي دي. لـه انګرېـزي ښکېلاک نه د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته سمدلاسه په هېواد کې د ذهني ښـېرازۍ او مـادي هوساينې لپاره ګړندي ګامونـه پورته شول، ايله يوه لسيزه لا نه وه پوره شوې، چې د نـاپوهۍ يو بل طاعون پر هېواد خور شو. خو د هېواد ويښـو او خبيـرو اشخاصـو ډېـر ژر د دې طـاعون عـلاج وکـړ او بيـا د هېـواد د فرهنګي پرمختيا ، مادي رغونې او سوکالۍ لپاره هڅې پيـل شوې او همدا (۱۳۰۹-۱۳۵۷ل کلونه) له يو څه خفيف اړودوړو پرته، د معاصر افغانستان د فرهنګي او ارام ژوند کلونه دي.

په يـاد شـوي زمـاني واټـن کـې د مـادي پرمختيـا ترڅنګ، پـه هېواد کې پـه سلګونو ښوونځي، پـه لسـګونو پـوهنځي، څـو پوهنتونونه، پـه لسـګونو نندارتونونـه، موزيمونـه، د تـاريخي اثارو ارشيفونه او د فرهنګ ډېر نور روزنځايونه جوړ شـول. پـه سلګونو عنوانه علمي، تاريخي او ادبي اثـار چاپ شول او پـه زرګونو علمي او ادبي غونډې جوړې شوې. زمـوږ دښـمنان هم پـه دې زمـاني واټـن کـې لاس تـر زنـې پـاتې نـه شـول، زمـوږ پـه هېـواد کـې يـې لـومړۍ د ذهنـي پاشـنې لپـاره سياسـي ډلـې وروزلې او د ملاتړ لپاره يې بې حسابه لګښتونه وکړل او دا پـه دې هيله چې پـه افغانسـتان کـې د اوږدې جګړې لپـاره، ذهنـي شرايط برابر کړي. بالاخره دا جګړه پيـل شوه او د روسـانو پـه عملـي دخالـت خپـل اوج تـه ورسـېده. د افغانسـتان ګاونـډيو، لـرې او نـږدې هېوادونـو هـر يـوه پـه دې جګـړه کـې ځـانګړي

هدفونه لرل. خو ځینو د نورو موخو ترڅنګ دا درې مهم هدفونه تعقیبول: د افغانستان د پوځ له منځه وړل، د اقتصاد ختمول او د فرهنګ محوه کول. کېدی شي چې ځینې نورو هېوادونو هم دا غوښتل، خو د یو څو هېوادو علاقه ورته د مینې او یوازینی. هیلې تر پولې رسېدلې وه او په پای کې همدا سې وشول. په ۱۲ کلنه جګړه کې پر مالي زیانونو سربېره تر ۳۵۰۰ څخه زیات ښوونځي وسیزل شول، پوهنتونونه رنګ شول، کتابتونونه، موزیمونه چور شول، ارشیفونه غلا شول، نندارتونونو ته اور واچول شو او څه پاتې تاریخي اثار په ناڅیزه بیه د دوی لاس ته ورغلل، د دغو اثارو له تباهی. څخه د دوی مقصد دا دی چې زموږ تاریخي غرور مات کړي او له ماضي سره زموږ د ولس ذهني رابطه وشلوي. د فرهنګ پرځای د ولس په ذهن کې د جنګ مفکوره خوره او ولس له فرهنګي فقر سره مخامخ کړي. د جنګ له لارې افرادو ته تغذیې لاره اواره کړي او د فرهنګ مادي ملاتړ ختم کړي. اوس په افغاني ټولنه کې د فرهنګ له لارې د ورځیني ژوند د چارو خړوبول ډېر ګران شوي دي. په همدې وجه فرهنګي ارزښتونه او فرهنګي هڅې د ورځیني ژوند د نورو ستونزو تر سیورې لاندې راغلي دي. نو که غواړو خپله ټولنه له دغه رنځېدونکي او کړېدونکي حالته راوباسو نو څه باید وکړو؟ له فرهنګه یې پیل کړو؟ که له سیاسته؟ او که له اقتصاده؟ سره له دې چې دا درې توکه یو له بل سره نږدې اړیکي لري، خو زیات اشخاص شاید پر دې خبره

متفق وي چې د یوې ټولنې د هوساینې بنسټیز عامل فرهنګ دی. د بې فرهنګه او وچ سیاست پایلې (نتیجې) موږ په خپل هېواد کې په خپلو سترګو ولیدلې، له اقتصادي پلوه هم زموږ هېواد د زیاتو طبیعي شتمنیو خاوند دی، خو رابرسېره کول یې علمي کادرونه او زیات وسایط غواړي. د پیداګوژۍ پوهان عقیده لري چې اقتصاد او فرهنګ یو د بل لازم او ملزوم دي باید دواړو ته ژوره پاملرنه وشي. عیني تجربو ښودلې ده، هغه ټولنې چې له فرهنګي پلوه بډایې دي، په اقتصادي لحاظ هم ډېرې شاته نه پاتې کېږي. المان او جاپان د دویمې نړیوالې جګړې درانه زیانونه وزغمل، خو څرنګه چې ټولنې یې له فرهنګي پلوه رسېدلې وې، خپل هېوادونه یې بېرته ودان کړل. نو فرهنګ باید پیاوړی، شفاف او روښانه شي، چې د ژوند لارې او کوڅې پرې په روښانه ډول ووینو.

د عقايدو بحران

دا ليكنه له پېښوره خپرېدونكي ارمان جريدې د ۱۳۷۳ ل كال د سلواغې پر ۳مه نېټه په خپله (۵) ګڼه كې خپره كړې ده.

څو كاله د مخه يوه افغاني پوهاند ويلي وو: ((په افغانستان كې د عقيدې بحران او د معنويت سقوط منځته راغلى دى)).
پر يو بل نه باور او اوږدې فزيكي جګړې د ژوند جوړوونكو خواوو توازن ګډوډ كړ او داسې حالت رامنځته شو چې ليدل يې سترګې برېښوي او اورېدل يې عواطف او زړونه راپاروي.
په افغانستان كې د متضادو عقيده يي سيستمونو د نادرست استعمال په پايله كې عقده يي ټكر منځته راغى، ددغه عقيده يي تصادم په نتيجه كې ولس پر ډلو او ډلګيو ووېشل شو او ذهني پاشنه منځته راغله، كله چې هر يوه د خپلو عقايدو د برلاسي لپاره فزيكي جګړه پيل كړه، نو خپله ګروهه ورته داسې تفهيم شوه، چې د مخالف لوري د محوه كولو لپاره بايد له هر امكان څخه كار واخيستل شي.
د لرغوني يونان يو ليكوال وايي: ((جګړه چې په هر نوم او د هر مقصد لپاره وي، په بشريت كې د وحشت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعون زېږوي.)) د افغانستان جګړې هم دا بد ګڼې

لرلې، جګړې په وګړو کې عاطفه او زړه خوږی ختم کړل او ځینې ډلې لا په رواني لحاظ د بېته هم ورسېدې، چې د مقابل لوري له وژنې او نابودۍ څخه د خپلو روحي نا ارامیو د تسکین لپاره کار واخلي.

عقایدو او له عقایدو سره په ناپوهېدلي ډول افراطي چلند د دوی په ذهن کې د اوږدې جګړې او وینې شیندلو ځواک پیاوړی کړ او د بېته وزګار نه شول، چې د عقیدې په رښتیني مفهوم د خپل زړه پردې د عاطفې په اوبو ووینځي او د مینې غېږه پرانیزي.

د مرحوم استاد الفت په نظر؛ عقیده د انسان په ژوند کې تر ټولو مهم اصل او ارزښت دی، چې بې له هغې ژوند ناممکن برېښي. خو راځو د بېته چې هر فکر، هر اند، هر ذهني تاثر او هره اخیستنه عقیده کېدی شي؟ او سیاست هم د عقیدې تر سرحده اوچتېدی شي او که نه؟

یو سیاستپوه په افغانستان کې د جګړې مهم لامل دا ګڼلی چې تقریباً ټولو سیاسي ډلو سیاست د عقیدې تر پولې اوچت کړی دی. څرنګه چې عقیده د انسان په ذهن کې یو سپېڅلی او مقدس څیز دی، نو انسان د هغې پر وړاندې هر ډول راولاړ شوی عمل نه شي زغملای. په داسې حال کې چې په ځینو نورو ټولنو کې د سیاست او عقیدې ترمنځ ذهني پولې موجودې دي. سیاست د ټولنې د ورځیني ژوند د تخنیکي او اقتصادي چارو د سمون لپاره کارول کېږي او عقیده د انسان د روحي

سپېڅلتیا، اخلاقي روغمنتیا، رواني ارامۍ او اخروي نېکمرغۍ د لاسته راوړلو لاره ده. ځینې شاید ووایي چې سیاست د عقیدې د پلي کولو اغېزمنه وسیله او د هغې د عملي تطبیق لپاره ورته اړتیا ده. که سیاست دلته د پورتني مقصد او مفهوم لپاره استعمال شي، نو بیا هم واسطه او وسیله وګڼل شوه، خو وسایل د وخت په تېرېدلو سره بدلون مومي او عقیده د انساني ذهن نه بېلېدونکی توک دی. همدارنګه کوم اعمال چې په سیاست کې ترسره کېږي او په اصطلاح جواز ګڼل کېږي، په عقیده کې هغو ته ځای نه شته.

خو اوس راځو خپلې ټولنې ته: زموږ په ټولنه کې دا دوه ژوند جوړوونکي توکي (عقیده او سیاست) داسې استعمال شوي چې کله هم له عقیدې نه د یوې وسیلې او کله هم له سیاست نه د یوې عقیدې په توګه کار اخیستل شوی او په پایله کې نه یوازې یو سیاسي کړکېچ، بلکې یو عقیده یي بحران هم رامنځته شوی دی. په دې عقیده یي بحران کې هغو اشخاصو خاصه ونډه درلوده، چې د عقایدو د ممثل او مظروف په شکل یې خلکو ته ځان پېژانده، څرنګه چې مظروف او ممثل صیقل شوی، شفاف او روښانه نه وو، نو د عقیدې روښانه او نرمې وړانګې تر ې د عام ولس ذهن ته ښې ونه رسېدې او د ولس ذهن یې د عقیدې له اصلي ماهیت نه همداسې په ابهام کې وساته. په همدې وجه د ولس یوه برخه له ذهني کنټروله ووته او د مادي لذایزو د ګټلو لپاره یې مادي وسایطو ته ورمخه کړه

او فزیکــي ټکرونــو تــه لاره اواره شــوه. ان تــر دې چــې د یــوې عقیدې لارویان هم د خپلو عقیده یي آرونو (اصولو) پرخلاف پر ذهني او فزیکي جګړو اخته شول. اوس نو زموږ ټولنه نه یوازې سیاسي او مادي بیا رغونې ته ضرورت لري، بلکې په لومړي ګام کې ذهني او عقیده یي بیا رغونې ته هم اړتیا لري.

که خبر نه یې نو واوره !

دا لیکنه هم له پېښوره خپرېدونکې وفا جریدې په خپله ۵-۲ گڼه کې چې د ۱۳۷۳ل کال د سلواغې له ۲۲ سره برابره ده د (نیازي) په مستعار نامه خپره کړې ده. اصلاً ((که خبر نه یې نو واوره)) د دې جریدې د یوه کالم نوم و، چې همداسې ورځنیو مسایلو ته وقف شوی و، ما هم څو ځله دې کالم ته ورېې ورېې لیکنې ورلېږلې وې، هغه هم په بدل نامه، دا لیکنه هم د (نیازي) په بدل نامه خپره شوې ده، خو نورې لیکنې زما لاس ته رانغلې، دا یوه یې د بېلگې په توگه دلته وړاندې کوم:

په وروستیو څه کم دریو کلونو کې د کابل - جلال اباد د لویې لارې د پاټکونو، پوستو او وسله والو اشخاصو چلند هر هغه چاته چې پر دې لاره یې یو ځل هم سفر کړی وي، ډېر ښه څرگند برېږي. خو له دې ستونزو او کړاوونو سره سره ځینې نورې خبرې هم شته چې هم دردونکې دي او هم خندوونکې:

✹ د سروبي د نښترو دویم بڼ چې اوس یې له منځه وړی (تگاب ته د ورغلي سړک) د پیلېدو ترڅنگ د څنباک د اوبو د پخواني حوض پر یوه دېوال لیکل شوي: ((سه چیز مسلمان بر مسلمان حرام است، خونش، ابرویش و مالش (روایت مسلم/ محصلین))) د همدې حوض ترڅنگ د مجاهدینو (!) یو پاټک هم واقع دی او له همدغو دریو څیزونو سره یې کار دی.

✹ کله چې تر سروبي پورته د نغلو اوار ځای ته ورسېږې، نو دا شعار به دې هم تر سترگو شي: ((ایمان، تقوی، تنظیم، جهاد

فی سبیل الله)) ددې شعار ترڅنګ هم یو پاټک پروت دی. دغه راز د سروبي له بازار راکښته په یوې بلې تنظیمي پوځي قرارګاه کې چې د سړک غاړې ته پرته ده لیکل شوي: ((په خپله ساحه کې د خلکو د سر او مال تضمین ورکوي.))

✸ د انسانانو د سرونو او غړو د اره کولو داستان به پرځای پرېږدو اوس به راشو د بمبونو او برېښنا مزو د اره کولو او پرېکولو کیسې ته. بمونه تر انسانانو (غیرتي او غچ اخیستونکي ښکاري) خو زموږ ولس لا تراوسه پورې له خپلو اره کوونکو او پرې کوونکو څخه انتقام نه دی اخیستی. د بمونو د انتقام کیسه داده: ((د بګرام هوایي ډګر چې اوس د شورای نظار په لاس کې دی، د افغانستان یو لوی پوځي هوایي ډګر و. په دې هوایي ډګر کې ډېرې وسلې او له هغې جملې ډېر ستر بمونه چې د جنګي الوتکو له خوا غورځول کېږي، هم موجود وو. څرنګه چې په دې بمونو کې تر ۲۰-۳۰ منو پورې باروت وي او نن سبا د یو من باروتو بیه تر ۳۰۰۰۰ افغانیو هم پورته شوې، نو ځینو سوداګرو د میدان د پیره دارانو په مرسته دا بمونه اره کول او باروت یې ځنې کښل. یوه ورځ د بم د اره کولو پر وخت د زیات حرارت له کبله یو بم انفلاق وکړ، ورپسې نورو بمونو هم انفجار وکړ او له سوداګرو او باروت خرڅوونکو څخه یې خپل انتقام واخیست.)) خو برېښنا مزو لا تراوسه له خپلو غوڅوونکو څخه انتقام نه دی اخیستی. له جبل السراج نه تر کابل پورې چې د برېښنا کوم مزي غځېدلي وو، هغه خو لا

ښخوا تړول شوي او بازار ته وړاندې شوي وو، خو اوس يې د هغه ځای د برېښنا د پايو (ستنو) پر پرېکولو او غوځولو هم لاس پورې کړی دی. دا ناروغي يوازې هلته پاتې نه شوه، بلکې د کابل- سروبي، کابل- نغلو برېښنا مزو ته هم راورسېده، ځکه چې برېښنا مزي له مسو څخه جوړ شوي او يو من مس په تور بازار کې په ډېره لوړه بيه پلورل کېږي، نو وسله والو او نورو غلو ته تر دې غوره غنيمت کله په لاس ورځي. د کابل- سروبي، کابل- نغلو برېښنا مزي نوي فيصده غوځ شوي دي. د کباړ او تالان دا ناروغي ان کليو او بانډو ته هم رسېدلې، د کباړ دا لړۍ د هغې سيمې خلکو ته ښه معلومه ده، چې له لغمان ولايت نه الينګار ولسوالۍ ته تګ راتګ لري. د لغمان- الينګار په لويه لاره کې يو زيات شمېر عسکري موټر او درانه ټانکونه، ځينې ويجاړ او ځينې نيمه ويجاړ پاتې وو، خو کباړيانو ان له پاکستان څخه ورپسې مسلکي کسان او وسايل يوړل، هغه يې پرې ټوټې ټوټې کړل او پاکستان ته يې واړول.

له اوسپنو او ټانکو پرته، دې ډول خلکو پر شنو ونو او بوټو هم صرفه ونه کړ، په کابل کې يې د خلکو له باغونو څخه ډېرې د مڼو او نورو مېوو ونې ووهلې، د سون د لرګيو او پوځي مورچلو په جوړولو کې يې ترې کار واخيست، د سروبي د ښنترو پورتنی شين بڼ يې هم پر سپېره ډاګ بدل کړ.

جګړه او روحي ستونزې

دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جريدې د لومړي کال په ۷ ګڼه کې چې د ۱۳۷۳ل کال د دلوې له۲۹ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده.

په افغانستان کې د پنځلس کلنې فزيکي جګړې له پيل سره سم او ان د هغې تر پيله لا دمخه د رواني، ذهني، عقيده يي او يا د اعصابو د جګړې لپاره د پيلامې ټکي ايښودل شوي وو. د ثلو ښتمو کلونو په لومړۍ نيمايي کې چې زموږ په هېواد کې د لويــو ځواکونــو لــه مــالي او عقيــده يــي ســرچينو څخــه خړوبېدونکو سياسي ډلګيو ته د پنځېدو لاره اوارېده، د دې ډول جګړې لومړنې څرکونه وليدل شول. کله چې په هېواد کې ګرمه جګړه پيل شوه، نو هر لوی ځواک د خپلو پلويانو تر شا ودرېد. په توده جګړه کې کورنيو او بهرنيو غاړو هر يوه تر خپله وسه خپل رول ولوباوه. پخواني شوروي اتحاد پر ځاني تلفاتو سربېره **۹۵** مليارده ډالره، لويديځو هېوادو او د هغو ملګرو **۲۵** مليارده ډالره، د دې جګړې د دوام لپاره په تله کې ايښي وو. دا چې د دې لګښت تخريبي ساحه څومره وه، هغه بېل بحث دی، خو د دې ترڅنګ هغوی د ذهني تخريب او رواني جګړې لپاره هم يو لړ لګښتونه کړي، چې زموږ د ولس

ترمنځ ذهني واټن، روحي او فکري عقده او بحران رامنځته کړي.

پخواني شوروي اتحاد د پښتو او فارسي ژبو په ګډون د نړۍ په **۵۲** ژبو خپروني کولې او هم يې راډيويي، تلويزيوني او نورې خپرونې په ډېر ځواک سره فعالې وې. د افغانستان لپاره د دوی خپرونې بې له شکه زموږ د ولس پر ذهني وېش لويه اغېزه شيندلې، لويديز هېوادونه او د هغوی متحدين هم په دې لوبه کې تر هغوی وروسته پاتې نه شول او د افغانستان په باب يې په يوه شپه ورځ کې يوازې خپلې راديويي خپرونې (۱۱۰) ساعتونو ته ورسولې. په کابل کې د ۸۰ عنوانو په شاوخوا کې چاپي خپرونو ترڅنګ راډيو او تلويزيون هم په اوونۍ کې په لسګونو خپروني کولې، پاکستان، ايران او د مجاهدينو تنظيمونو هم تر خپلو همسيالو ځان شاته ونه شو زغملای او په مجموعي توګه ټولو داسې يو څه زموږ د ولس ذهن ته وړاندې کړل، چې د هغوی د ذهني وېش، ستړيا او روحي نارامۍ سبب شول. په دې ذهني جګړه کې نه يوازې مطبوعاتو، بلکې د هغو پر بنسټ رامنځته شويو مبلغينو هم خپله ونډه واخيسته. کله د جګړې د مهال د ټولو غاړو مطبوعات سره پرتله کړو، نو وبه ګورو چې ټول پر سخت دردونکي او رنځوونکي ذهني جنګ اخته دي. د هرې غاړې له کلام او بيان څخه د کينې او وينو بوی راځي او يو د بل پر نظرياتو او شتوالي د نابودۍ اورونه شيندي او بيا داسې

وخت راغی چې د وخت واکمنو له دې رواني جګړې څخه د ستړيا احساس وکړ. کله چې د پخواني شوروي اتحاد مشر میخایل ګرباچف پر شوروي باندې د مسلط عقیده يي سیستم پر نه بري معتقد شو، نو په لويديځ کې يې د ژورنالستانو په يوه مطبوعاتي کنفرانس کې وويل، چې ژورناليزم تراوسه خپل مسووليت ترسره کړی نه دی. د نوموړي مقصد دا و چې د نړۍ خپرونې د سیاستوالو تر کنټرول لاندې دي، خو دا د ژورنالستانو مسووليت او دنده ده، چې نړيوالو ته د دوستۍ، مینې او عاطفي پيغام ورسوي. خو د افغانستان په باب خپرېدونکو خپرونو له ځينو ښېګڼو پرته د سیاستوالو له هیلو سره سم ذهني جګړه جاري ساتله.

په پایله کې داسې وشول، چې د فزيکي جګړې ناخوالو، سياسي دښمنيو، د عقايدو په نوم له عقیده يي آرونو تېرى، اقتصادي ستونزو او د رواني جګړې وسايلو په ګډه داسې يو حالت رامنځته کړ، چې زموږ ولس له سختو رواني ستونزو او ذهني بحران سره مخ شي. اوس نو تقريباً هره ورځ له هرو دريو افغانانو څخه دوه تنه ضرور پر بې نتیجې سیاسي بحثونو خپل وخت تېروي، نو لږ تر لږه که له ۱۵ مليونه افغانانو څخه لس مليونه افغانان د ورځې يو ساعت پر سياسي خبرو تېر کړي، نو په يوه ورځ کې به مو ۱۰ مليونه ساعته وخت ضايع کړی وي او که دا په يو کال کې ضرب کړو (۱۰×۳۶۵) نو (۳۶۵۰) مليونه ساعته وخت به شي او که دا بيا په ۱۵ کالو کې

ضرب کړو (۱۵×۳۶۵) نو (۵۴۷۵۰) مليونه ساعته وخت به مو يوازې پر بې نتيجې سياسي بحثونو ضايع کړی وي او دا دومره خت دی چې د نړۍ هېڅ ملت به هم پر داسې بې نتيجې مسايلو نه وي لګولای.

له دې بې نتيجې توندو سياسي بحثونو څخه چې زيات پر احساساتو ولاړ دي، داسې هم پېښې شوي، چې د يوه کور غړي سره پر بېلابېلو لارو روان کړي او يو د بل پر وړاندې د حقارت او بدګڼلو عقده په زړه کې وروزي. دې عقدې روښنفکري ذهن کې هم ځای نيولای، د هېواد يو شمېر روښنفکرانو او ليکوالو يوازې د يو بل پر غندلو د خپل فکر او ليکوالۍ ځواک اوبه کړ.

له خپرنيو هڅو او ساړه جنګ پرته، تودې جګړې هم د هېواد وګړو ته درانه رواني زيانونه اړولي وو. د پخواني دولت له يوه افسر څخه پوښتل شوي و، چې د خپل روحي ژوند په باب وغږېږي، هغه ويلي وو، چې زه د خپلې دندې پر وخت له سختې رواني ستړيا او وېرې سره مخامخ وم، کله چې به مې د شپې سترګه پټه کړه، نو پر جګړه به بوخت وم، زموږ او د مجاهدينو ترمنځ به سخت جنګ روان و، په همدې وېره کې به له خوبه راپاڅېدم، ټول وجود به مې خوله شوی و. همدا پوښتنه له يوه مجاهد څخه هم شوې، هغه هم په خپل خوب کې د رواني پېټې خبرې کوي او وايي: ((د جګړې په شپو او ورځو کې کله چې زه ويده شوی يم، نو شاوخوا مې ټانکونه او

عسکر تاو وي او په همدې شېبه کې له خوبه راپاڅېدلی یم)).
دا خو د جګړې دواړه عملي خواوې وې. خو پر عام ولس بیا دا دواړه وېروونکې خپسې ناستې وې او هېڅ چا به هم په دې څو کلونو کې په ارام روح او روان خوب نه وي کړی. د پخواني دولت تر کنټرول لاندې ځوانه پرګنه د پوځ په ټولګیو کې له جبري تنظیم څخه ترسخت رواني فشار لاندې وه. روښنفکران د خپل راتلونکي ژوند پر لرلید ډاډمن نه وو او عوامو کې د جګړې ترڅنګ د زیاتېدونکي اقتصادي فقر له کبله رواني ستونزې نورې هم په زیاتېدو وې. دې ستونزو هغه وخت لا ځواکمنتیا وموندله چې په کابل کې سیاسي نظام بدل شو، خو حالات د خلکو د هیلو خلاف لا پسې ویجاړ شول. لنډه دا چې د ولس زیاته برخه په ډول ډول رواني ستونزو واوښته. د کابل پوهنتون له یوه استاد څخه مې د دغه درد شریکولو په ترځ کې وپوښتل چې د افغانستان زیات وګړي، تقریباً (**۹۵**) فیصده پر یو ې نه یو ډول روحي ناروغۍ اخته دي، هغه وویل: ((تاته چې کوم روغ ښکاري هغه هم ناروغ دی؟ ځکه چې دا دردونکې او غملړلې پېښې پرې ولې تاثیر نه کوي؟))

فرهنګي ټولنې او فرهنګي مسئولیتونه

دا لیکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جریدې د ۱۳۷۴ل کال د وري پر ۱۳مه نېټه په خپله (۱۱) ګڼه کې خپره کړې ده.

د افغاني ټولنې جوړښت او برخلیک همداسې راغلی، چې ټول تاریخ یې له جګړو، لوړو، ژورو، سیاسي کړکېچونو او ناندریو ځخه ډک دی. د وخت د تاریخي وېش په اندول ډېره لږه موده لیدلای شو، چې افغانانو پکې ارامه ساه ایستلې وي. خو زموږ ولس د خپلې فرهنګي سلیقې، مینې، استعداد، ذوق او شوق په زور، وخت پر وخت د فرهنګ او ادب ښکلې ماڼۍ تیارې کړې او سینګار کړې دي. دا چې ولې دا ماڼۍ بیا ژر له خاورو سره برابرې شوې او د ایرو پر ځلو بدلې شوې؟ دا نو د هېواد د سیاسي پېښلیک په هنداره کې مطالعه کېدی شي.

په افغانستان کې سیاسي واکمنو (له استثناتو پرته) هغه وخت فرهنګپالنې او فرهنګ بډاینې ته غېږه پرانیستې، چې د دوی له سیاسي او ځاني ګټو سره یې سمون لرلای دی. دا خبره په ځانګړې ډول د پښتو ژبې او پښتني فرهنګ په باب د صدق وړ ده. هم په افغانستان او هم په کوزه پښتونخوا کې وخت پر

وخت پښتو ژبه او پښتني فرهنګ د سیاسي معاملو په تله کې اېښودل شوي دي. خو له دې سره سره بیا هم په سیاسي واکمنو او نا واکمنو کړیو کې دلته او هلته ځینې ځانګړې شخصیتونه وو ، چې له خپلې ژبې او فرهنګ سره یې بې کچې مینه درلوده او د قربانۍ تر پولې یې خپلې هڅې نه دي سپمولې. د همدې مقصد لپاره هم د دولت په چوکاټ او هم په خپلواکه توګه ځینې فرهنګي ټولنې جوړې شوي، چې تر خپله وسه یې خپل فرهنګي مسوولیت ترسره کړی دی.

یو وخت داسې هم راغی چې روښنفکرو فرهنګپالو او فرهنګ مینه والو خپله په خپلواکه توګه دې ډګر ته راودانګل او نور یې نو د بهرنه کتل چې سیاسي واکوالو او نورو ته دې د فرهنګ د خدمت په هیله کېني. په همدې هیله د ۱۳۲۹ل کال د عقرب پر ۲۵ نېټه په کابل کې د افغاني روښنفکرانو یو لوی فرهنګي مرکز ((خوشال فرهنګي ټولنه)) جوړ شو. ورپسې د ((علامه سید جمال الدین افغان فرهنګي ټولنه)) هم پرانیستل شوه. د خوشال فرهنګي ټولنې له هغې نېټې نه تراوسه پورې په لسګونو علمي غونډې، سیمینارونه او مشاعرې جوړې کړې او د خپل خپرني ارګان ((شمشاد)) مجلې په ګډون یې ۱۴ عنوانه علمي او ادبي اثار خپاره کړې دي. د علامه سید جمال الدین افغان فرهنګي ټولنې هم تراوسه پورې (۹) عنوانه بېلابېل علمي او ادبي اثار چاپ کړي دي.

کله چې په افغانستان کې د يوه ((ناتار)) له پاسه ((بل ناتار)) منځته راغی او د هېواد پاتې فرهنګي شتمنيو ته پکې درانه زيانونه واوښتل، د هېواد د فرهنګيانو مسووليت نور هم دروند شو. په پېښور کې مېشتو افغاني فرهنګيانو وپتېيله چې د مهاجرت په ژوند کې هم د خپل فرهنګ لپاره خپلو هڅو ته انسجام او اوډون ورکړي. ((افغان ادبي بهير)) يې جوړ او دا دی له څو مياشتو راهيسې خپلو اونيزو ادبي غونډو او نورو هڅو ته په اوډلي ډول دوام ورکوي. د ((افغان ادبي بهير)) اوسنۍ هڅې د ليکوالو ترمنځ د کره کتنې د زغم پيدا کولو، د ادبي ليکنو د بېلابېلو ډولونو د ځرنګوالي او د استعدادونو د غوړولو په برخه کې ډېرې اغېزمنې دي.

د ۱۳۷۳ل کال د کب پر ۲۸مه نېټه د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ او زرغونتيا لپاره يو بل ګام هم پورته شو. پر همدې نېټه په جلال اباد په ښار کې ((ننګرهار فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه. د دې فرهنګي ټولنې په پرانيستونکې غونډه کې د هېواد ځينو ليکوالو، شاعرانو، د ننګرهار جهادي شورا ځينو غړو، د ننګرهار ولايت ځينو مخورو، فرهنګيانو او فرهنګپالو برخه اخيستې وه، د غونډې برخه والو د هېواد نوميالي ليکوال استاد محمد اصف صميم د نوموړې فرهنګي ټولنې د مشر په توګه وټاکه. د دې ټولنې لومړۍ مېوه د ځوان او هڅاند ليکوال حفيظ الله تراب د لنډو کيسو مجموعه ده چې (ورکه) نومېږي او د نوموړې ټولنې له خوا تازه خپره شوې ده.

د خوښې خبره خو دا ده چې د فرهنګي ټولنو له تعدد څخه د هېوادنيو ملي او فرهنګي چارو په باب بنسټيز اختلافونه، نه رامنځته کېږي او د ځينو سياسي ګوندونو په شان د هر څه حل د برچې د زور په هنداره کې نه مطالعه کوي. هره فرهنګي ټولنه کېدی شي په ټوليز ډول ټول فرهنګ او په ځانګړي ډول د فرهنګ د يوې مشخصې څانګې د ښېرازۍ لپاره غوره خدمتونه وکړي.

اوس نو د فرهنګښېرازۍ او فرهنګپالۍ لپاره همدغو فرهنګي ټولنو ته د هيلو سترګې اوښتي، زموږ په شان يوه ټولنه کې خو هسې هم په پوره مانا د يوه ځواکمن دولت تنستې په اسانۍ ټينګېدی نه شي، نو ژبه او فرهنګ د همدغو فرهنګي ټولنو، ليکوالو او شاعرانو په هڅو ژوندي او خړوب دي.

د کابل طب انستیتیوت، د زیان تر پښتې لاندې

ما په کابل کې د تنظیمي جګړو پر مهال ډېر وختونه تېر کړي. د افغانستان هرې اقتصادي، علمي او فرهنګي شتمنۍ ته چې به زیان رسېده، نو زموږ له زړونو به وینې څڅېدلې، هغه وخت ما په خپل او بدل نامه ځینو فرهنګي او اقتصادي موسسو ته د اوښتو زیانونو په باب معلومات راټول او چاپول. فرهنګي موسساتو ته د اوښتو زیانونو په باب معلومات بیا په یوه ځانګړي اثر کې راټول او چاپ شول. دا لیکنه هم، همغه وخت شوې وه او د (مروان) په مستعار نامه له پېښور خپرېدونکې ارمان جریدې په ۱۸ ګڼه کې، چې د ۱۳۷۴ل کال د چنګاښ پر ۱۱مه نېټه چاپ شوې، خپره شوې ده.

د تېرو دريو کلنو جګړو په لړ کې د هېواد د نورو لویو او وړو تحصیلي، تعلیمي، اقتصادي او کلتوري موسسو د رنګولو په لړۍ کې د کابل د طب انستیتیوت ته هم درانه زیانونه اړول شوي دي. په یاد شوي زماني واټن کې نه یوازې دا چې نوموړي روزنځي ته اقتصادي او مالي درانه زیانونه اوښتي، بلکې ډېر درونــد معنــوي زیــان یــې هــم زغملــی دی. پــه دې مــوده کــې د محصلینو درسونه یا پــه نیمــه او یــا پــه بشــپړ ډول ودرول شــوي وو. که د محصلینو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو شمېر پــه پــام کــې ونیســو، نــو پــه مجمــوعي توګــه بــه نومــوړي

انســتيتيوت تــه د لســو مليونــو پــه شــاوخوا كــې د درســي ساعتونو دضايع كېدو زيان اوښتى وي.

د طـب انسـتيتيوت (د جنسـي مـديريت) مـدير ښـاغلي محمد اصف وويل: ((سره له دې چې انستيتيوت ته د ټولو رسېدلو زيانونو دقيق شمېر خورا ګران كار دى، خو بيا هم په اټكليز ډول د زيانونو اندازه څه ناڅه لګېدى شي. په انستيتيوت كې د پتالوژۍ، بيوشيمۍ، هستولوژۍ، فارمكولوژۍ، مكروبيالوژۍ، اناتومۍ، كيميا او فزيك ډيپارتمنونه موجود دي. دې څانګو خپل خپل مجهز لابراتوارونه لرل، چې د طبي علومو په زياتو عصري وسايلو سمبال وو. دا لابراتوارونه له ټولو وسايطو او وسايلو سره له منځه وړل شوي دي، چې مالي ارزښت يې په سوونو مليونو افغانيو ته رسېږي. د انستيتيوت فزيكي ساختمان او نورو درسي وسايطو او وسايلو ته هم درون زيان اوښتى. د ودانيو ۳۰ په سلو كې برخې تخريب شوي، د اوبو او برېښنا سيستم يې هم ويجاړ شوى، د انستيتيوت ۲۰ عرادې بېلابېل موټر غلا شوي: د قرطاسيې ډيپوګانې چور شوي، د انستيتيوت ټول سمعي او بصري مواد لكه د عكاسۍ كمرې، مايكونه، پروجكتورونه، لوډسپيكرونه، علمي سينمايي فلمونه، هنري سينمايي فلمونه، ګرځند امپې فايرونه، تلويزيونونه، ترانسفرمرونه، ويدو كيستې او داسې نور غلا شوي. له دې

پرته د انستیتیوت ډېره مجهزه چاپخونه (مطبعه) له منځه وړل شوې ده)).

د بیالوژۍ څانګې یوه سابقه لرونکي استاد وویل: ((یوازې یې زموږ د څانګې (بیالوژۍ) له لابراتوار څخه یې په لسګونو میکروسکوپونه، د تسلیخ بکسونه، د میکروسکوپ ګروپونه، تثبیت شوي مختلف سلایډونه ۵۰۰۰ دانې، ساده سلایدونه، ۲۰۰ دانې، درجه لرونکي استوانې، یخچالونه او نور وسایل چور او له منځه وړي دي)).

د انستیتیوت یو تن مسوول وویل: ((کېدی شي د انستیتیوت د ودانیو د بیا جوړولو لپاره زر ملیونه افغانۍ کفایت وکړي، خو دا خبره دقیقه نه ده، د زیانونو د تثبیت کمیسیون په دې خبره کار کوي، چې وروسته به دقیق زیان معلوم کړي)). بل دروند او نه جبرانېدونکی زیان چې نوموړي انستیتیوت ته اوښتی هغه د علمي او درسي کتابونو له منځه تلل دي. د کابل طب انستیتیوت یو ډېر مجهز کتابتون درلود.

د نوموړي کتابتون امر ښاغلي غلام علي وویل: ((د انستیتیوت کتابتون درې منزله درلودل، په دې کې دوه خونې د محصلینو د مطالعې لپاره وې. د کتابتون فزیکي جوړښت په ډېر علمي سیستم او ښې جوړ شوی و. په دې کتابتون کې پنځوس زره عنوانه بېلابېل علمي کتابونه موجود وو، چې زیاتره یې په انګلیسي ژبه وو، کله چې دلته د جګړې اور ولګېد، نو د کتابتون درې واړه منزله وسیزل شول، زیات

کتابونه پکې ایره شول، د طب انستیتیوت په هڅه او هاند یوازې ۲۰۰۰ عنوانه کتابونه له انستیتیوت څخه یو مصئون ځای ته انتقال او د حالاتو په ښه کېدو سره بېرته انستیتیوت ته راوړل شول، چې اوس ترې محصلین ګټه اخلي. د انستیتیوت په کتابتون کې د دې انستیتیوت د استادانو هغه ۵۰۰۰ عنوانه علمي کتابونه هم موجود وو، چې دوی په بېلابېلو وختونو کې د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره لیکلي وو او دلته یې یوه یوه خطي نسخه موجوده وه. دا اثار هم د جګړې د طاعون ښکار شول)).

د افغانستان د ملي ګالرۍ برخلیک

دا لیکنه هم د وفا جریدې د څلورم کال ۳۹-۴۰ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د لړم لـه ۹ نېټې سره سمون خوري، د(نیازي) پـه مستعار نامـه خپـره شوې ده. د تنظیمواکۍ په بهیر کې چې په کابل کې سخت جنګونه روان او وخت پـر وخـت زمـوږ فرهنګـي اثـار لوټېـدل، نـو زه او زمـا پـه شـان نـور هېوادوال پرې زیات دردېدل، همغـه وخت مـا د دې کلتوري تراژیـدیو پـه باب معلومات راټولول، دا لیکنه هم د همغې لړۍ یوه کړۍ ده چې وروسـته بیا ترې یو ځانګړی کتاب جوړ شو.

ملي ګالري د ۱۳۶۲ل کال د ثور پر میاشت افتتـاح شـوې ده. د ګالرۍ د پرانیستو په مراسمو کې د کندهار لـه ولایت، د کابـل له موزیم او لـه سلطنتي قصر څخـه (۲۰۰) هنـري او تـاریخي اثـار راوړل شوي او ننداره ته ایښودل شوي وو.

دا موسسه د اسمایي واټ په هغه تعمیـر کـې جـوړه شـوې وه، چې اصلاً د غلام نبي خـان چرخي ملکیت و او وروسـته بیـا پـه اطلاعاتو او کلتور وزارت پورې تړل شوی و. سره له دې چې دا ودانۍ د ملي ګالرۍ د اثارو د ساتنې او ننداره لپـاره مناسبه هم نه وه، خو بیا هم دا اثار په کې ننداره ته کېښودل شول.

د ملي ګالرۍ د ۱۲ کلن فعالیت په لړ کې هر کال د پلان او بودیجې له مخې د هېواد د معاصرو هنرمندانو اثار اخیستل کېدل. په دې لړ کې د نقاشۍ، میناتورۍ، مجسمې او ظریفه اثارو **۵۹۲** اثار اخیستل شوي او ملي ګالرۍ ته تحویل شوي وو. د دې اثارو زیاته برخه د غلام محمد میمنګي، عبدالغفور برېښنا، استاد عبدالعزیز، استاد غوث الدین، استاد یوسف کهزاد، استاد عطایي، استاد خیرمحمد یاري، استاد کریم، استاد قربانعلي عزیزي او داسې نورو استادانو اثار وو.

تر یوې لسیزې په زیاته موده کې دې ګالرۍ هر کال لس زره لیدونکي درلودل او د افغان ولس لرغوني او تاریخي فرهنګ یې تمثیلاوه. کله چې ۱۳۷۱ل کال پیل شو او جهادي تنظیمونه کابل ته داخل شول، پر دې وخت نو د اطلاعاتو او کلتور وزارت اداري، حقوقي او فرهنګي مسوولین په دې هیله وو، چې هر څه به خوندي پاتې شي، خو امنیتي چارواکي او غالباً وسله وال جهادي افراد د یو توند باد په شان راخواره شول او د ګالرۍ دېوالونه یې ولړزول. کله چې وسله والو افرادو د وزارت ټول اداري قیمتي وسایل او وسایط، لکه غالۍ، فرشونه او موټر چور کړل، نو د ملي ګالرۍ د منځه تلو وېره لا پسې ګړندۍ شوه. د ۱۳۷۱ل کال د سنبلې پر **۲۳** نېټه د وسله والو کسانو له خوا د استاد غوث الدین او نورو هنرمندانو څلور تابلوګانې غلا شوې، دولتي ادارو ته خبر ورکړ شو، چې د ګالرۍ پیره دارانو دا کار ترسره کړی دی او په راتلونکې کې

هم دا وېره شته، خو هغوی بې تفاوته پاتې شول او د ګالرۍ د برخلیک په باره کې یې هېڅ پرېکړه ونه کړه، ان دا چې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د هغه وخت د اداري رئیس په دستور او د هغه وخت د کوپوني مغازې د مدیر په واسطه د ۱۳۷۱ ل کال د سنبلې پر ۴ نېټه تر ۳۰ موټرو زیات د ډبرو سکاره د ملي ګالرۍ په انګړ کې وغورځول شول. دې کار ددې مخه ونیوله چې د ګالرۍ اثار راټول او یو مصئون ځای ته انتقال شي، ان تر دې چې د ګالرۍ یو زیات شمېر ښکلي او ناب اثار د ډبرو سکرو په تور ګرد ککړ شول او د ګالرۍ تعمیر او لوازم هم د ډبرو سکرو په شان تور واوښتل. دې کار د هېواد ټول فرهنګپال او فرهنګیان متاثر کړل او د یادو شویو کسانو عمل یې وغنده. ویل کېږي چې د نوموړ اشخاصو عمل قصدي و، د ګالرۍ اثار به یې د ((بتانو)) په نومونو یادول.

د ۱۳۷۲ل کال د ثور پر ۵نېټه په ګالرۍ کې د ځای پرځای شویو وسله والو کسانو له خوا ۳ نور هنري اثار هم غلا شول، پر دې کار باندې د وزارت امنیتي څانګو هم ځان غلی ونیو او بیا یې هم د ګالرۍ د اثارو د ساتنې کوم مشخص تدبیر ونه نیو.

د ۱۳۷۳ل کال د ثور پر ۱۳نېټه د ګالرۍ د امنیتي ساتونکو له خوا د هنري نقاشۍ ۲۲ اثار غلا شول، دا ګالرۍ ته دومره لوی زیان و، چې جبران نه کېدونکی ګڼل کېږي. دې ټولو پېښو ته د اطلاعاتو او کلتور وزارت لوړو مقامونو او نورو اړوندو

ادارو هېڅ پاملرنه ونه کړه. کله چې د ګالرۍ د ښېخي له منځه تلو وېرې د ځینو زړونه ودردول، نو په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې ځینو اشخاصو له هغه جملې نه د نوموړي وزارت د هنر د رئیس په ځاني هلو ځلو او د ځینو نورو مسولینو په مرسته د ملي ګالرۍ ۲۹۲ تاریخي اثار له اصلي تعمیر څخه د وزارت تعمیر ته را انتقال شول.

تر دې نږدې تېرو ورځو پورې هم د ګالرۍ تعمیر د وسله والو کسانو په لاس کې و، معلومه نه ده چې تر کومه به په دې تعمیر کې د دوی واکمني وي. په هغو ځایونو کې چې پخوا په کې ظریفه او ښکلي اثار ځوړند وو اوس یې بیا ترې تشنابونه جوړ کړي او یا هم پخلنځي، کېدی شي د یو څه وخت په تېرېدو سره د تعمیر پاتې برخه هم ونړېږي.

هغه اثار چې له ملي ګالرۍ څخه د وزارت مقر ته راوړل شول اوس هم مصئون نه دي او داسې ګونګسې هم دي، چې د وزارت په مقر کې هم د ځینو چاروا کو له خوا د ګالرۍ ځینې اثار غلا شوي او دا لړۍ کېدی شي، نوره هم ادامه پیدا کړي.

د کابل د اوسنۍ ادارې څو ځانګړتیاوې

دا لیکنه له پېښوره د خپرېدونکې وفا جریدې د څلورم کال په ۴۵-۴۶ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د لیندۍ ۲۴ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده او د هغه وخت د ادارې انځورنه کوي.

له هغې ورځې چې په کابل کې دولتي سیستم رنګ شوی او نوې اداره جوړه شوې، نو پر ټول افغانستان په تېره بیا پر کابل د اورونو او غمونو، لوږو او توندو، سختیو او بدمرغیو قحطیو او قیمتیو سخت ناتار اوري.

هغه څه چې د تېرو غمیزو له ناتار څخه خوندي پاتې وو، د تنظیمي ادارې د ځان غوښتنو او ډول ډول منفي فکري تمایلاتو د اور په څپو کې ایره شول. سره له دې چې په افغانستان کې له درېو کلونو راهیسې حکومت او دولت نه شته، خو القاب شته: جمهور رئیس(!) او د دفاع وزارت(!) اسلامي اردو، د وسله والو پوځ اعلی قوماندانې او دې ته ورته نومونې اورېدل کېږي. له دفاع وزارت سره د افغانستان نوم اخیستل کېږي (د افغانستان د دفاع وزارت) خو د دفاع غړیې یوازې د کابل ښار له څو ناحیو څخه پورته کېږي او

اعلامیو کې یې دا ټکي هم راغلي وي: ((که چېرې مخالفین د کابل پر ښار خپلو راکټي حملو ته دوام ورکړي، نو د اسلامي اردو ځواکونه به د کابل شاوخوا ته نږدې ښارونه تر غوځو هوايي بمباریو لاندې ونیسي)) مقصد یې میدان ښار، چهاراسیاب او د لوګر ولایت مرکز دی. د دوی په فکر، چهاراسیاب، میدان ښار، لوګر او د هېواد نورې سیمې چې د مخالفینو په لاس کې دي، هغه افغانستان نه ګڼل کېږي. له کابل راډیو څخه داسې خبرونه هم اورېدل شوي: ((د اسلامي اردو ځواکونو او مجاهدینو تېره شپه او نن سهار د غوځو او ځپونکو عملیاتو په نتیجه کې د ناولو وملېشو له وجود څخه یو کلی په بشپړډول پاک کړ، د دې عملیاتو په نتیجه کې چې په ډېرې لوړې او عالي روحیې سره ترسره شول، د دښمن دوه ټینګ سنګرونه او د هغوی یوه زیاته اندازه سپکه او درنه وسله د اسلامي اردو د ځواکونو لاسته ورغلې ده.))

دا د اسلامي اردو د ځواکمنۍ جاج و، چې یو کلی یې له مخالفینو څخه نیولی و او د دفاع وزارت بیا د خپلو ښارونو اوسېدونکو ته اخطار ورکوي، چې سخته بمباري به پرې وکړي. د نورو ملکو د دفاع وزارتونه خو یو بل ته د جنګ اخطار ورکوي او د خپلو سیمو او هېوادونو دفاع کوي، خو د کابل د دفاع وزارت بیا معکوس دی. که چا یوازې د سږکال د حمل له میاشتې راهیسې، کابل راډیو په پرله پسې ډول اورېدلې وي، نو داسې شپه به نه وي، چې د کابل د ادارې یو

پیغام کوم بهر ملک ته نه وي خپور شوی. په دې پیغامونو کې هم د تسلیت پیغامونه دي او هم د مبارکۍ.

دا سې وختونه هم راغلي، چې تنظیمي ادارې د یو هېواد مشر ته د مبارکۍ پیغام لېږلی، ورپسې د اسلامي اردو د ځواکونو او د مخالفینو ترمنځ د جګړې خبر خپور شوی او په خبر کې ویل شوي، چې دومره مو مړه، دومره مو ټپیان او دومره مو اسیران کړل. یوه ورځ دې ادارې د انګلستان د ملکې د زېږېدو د کالیزې په ویاړ هغې ته د مبارکۍ پیغام لېږلی و، په پیغام کې د هغې روغتیا او د عمر د اوږدوالي غوښتنه شوې وه، خو همدا ورځ په کابل کې یوه غملړلې ورځ وه، تر شلو پورې کسان مړه او ټپیان وو، د فکر خاوندانو به ویل: ((افرین په دې اداره))(!) چې دلته د ورځې په لسګونو وژني او هلته د یو شخص د روغتیا او د عمر د اوږدوالي لپاره پیغامونه لېږي. دې ته ورته خبرونه نور هم زیات خپاره شوي دي.

د ۲۹/۸/۱۳۷۴ نېټه دې ادارې د مصر جمهور رئیس حسن مبارک ته په اسلام اباد کې د مصر سفارت ته د ایښودل شوي بم له امله د خواشینۍ او ډاډګیرنې پیغام لېږلی و. په پیغام کې ادارې د نومورې پېښې له کبله د افسوس او خواشینۍ اسویلي ښکاره کړي وو، پر همدې ورځ په کابل ښار کې د جګړې له امله ۱۰ تنه مړه او ۱۲ تنه زخمیان شوي وو، خو ادارې د هغوی پر حال یوه اوښکه هم تویه نه کړه. بله ورځ یې بیا په

سعودي عربستان کې د امريکا پوځي اډې کې د چاودلي بم له امله د سعودي حکومت ته د خواشينۍ او ډاډګېرنې پيغام ورلېږلی و، پر دې ورځ هم په کابل کې ۸ تنه هنرمندان او د طلوع کورس ۱۲ تنه شاګردان وژل شوي وو، ددې پيغامونو له کثرت څخه د ادارې يو مقصد دا دی چې په خبرونو کې د ادارې نوم ياد شي، نور خو نه دوی پر هېواد حاکميت لري، چې دوی د هېواد بېلابېلو سيمو ته لاړ شي او له بېلابېلو قومونو سره وګوري او يا کومې ابادۍ، ودانۍ او يا هم د کوم علمي کار ډېره کېږدي، هغه سيمې چې د نومورې ادارې تر کنټرول لاندې دي، په هغو کې هم د خير کوم کار نه ترسره کېږي، چې د ادارې مشران په پرانيستو کې برخه واخلي او نوم يې ياد شي، نو دوی ته يوازې همدا پيغامونه پاتې دي او بس. په پيغامونو کې د يادونې وړ بل ټکی دا دی چې داسې منظم شوي، چې هره شپه بايد يو پيغام وي مثلاً د اسد د ۲۸ نېټې په باب له يو هېواد څخه يو پيغام رالېږل شوی و، څرنګه چې د پيغامونو لېږل او رالېږل زيات وو او هره شپه بايد د نامه لپاره يو پيغام نشر شوی وای، نو دا پيغام يې د سنبلې مياشتې په پای کې نشر کړ، چې يوه مياشت د هغې ورځې له مناسبت څخه تېره شوې وه. له ايران، هند، چين، سوريې، البانيا، امريکا، ترکيې، اذربايجان، ارمنستان، سعودي، قطر او ځينو نورو مشهورو هېوادونو نه پرته ځينو نورو داسې هېوادونو ته هم پيغامونه لېږل شوي، چې هغه ګرد سره له

افغانستان سره نه پخوا او نه هم اوس ډيپلوماتيکي اړيکي لري. د اکثرو پيغامونو متن کټ مټ يو شان وي، داسې فکر کېږي چې پيغامونه مخکې تر مخکې تيار ليکل شوي، يوازې د هغه هېواد او جمهور رئيس د نوم ليکل ورته په کار دي.

يوه بله اساسي موخه چې د کابل اداره يې له دې ډول پيغامونو څخه لري، هغه داده، چې دوی فکر کوي ځانته به مشروعيت او بين المللي ملاتړ ترلاسه کړي او بيا به خلکو ته ووايي هغه دی ټول ملکونه موږ په رسميت پېژني، خو په دې خبر نه دي چې ولس اوس پر ټولو خبرو پوره پوهېږي.

د جدي د ۶ نېټې غميزه
او د هغې مرکزي کرکټر

دا ليکنه د وفا جريدې د څلورم کال په ۴۷-۴۸ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د جدي له ۱۰ نېټې سره سمون خوري، د (ا.نيازي) په مستعار نامه خپره شوې ده.

هره ټولنه او ولس ځانته د وياړونو، پرتمونو، نېکمرغيو، بدمرغيو، غميزو او کړاوونو شپې ورځې لري. دا پېښې او يادونه د ولس په ذهن کې انځور شوي وي او له يوه نسل څخه بل ته انتقالېږي. ښکاره خبره ده چې پېښې په خپل سر نه رامنځته کېږي، اشخاص او د ژوند نور پېچلي شرايط د پېښو د رامنځته کېدو سبب ګرځي او د پېښو په لړۍ کې نور اشخاص روزل کېږي. هغه اشخاص چې د ذهني، فکري، اخلاقي، اجتماعي او نورو ښېګڼو له پلوه کمزوري وي او لويو کارونو ته لاس اچوي، نو نتيجه يې ډېره کرغېړنه او بدمرغه راوځي. دا ډول اشخاص د منفي کرکټرونو په توګه د ولس په ذهن کې ځای نيسي او ولس ته د وراړول شوي درد او زيان له کبله د هغو د سختې کرکې سبب ګرځي. زموږ د هېواد د معاصر تاريخ تر ټولو بدمرغه ورځ د ۱۳۵۸ لمريز کال د مرغومي شپږمه نېټه ده. ددې غميزې مرکزي کرکټر ببرک

کارمل دی، چې پر نوموړي نېټه د شوروي اتحاد د سرو لښکرو په زور د کابل پر تخت کېنول شو.

((ببرک کارمل د جنرال محمد حسین خان زوی د بگرامیو د کمریو او سپدونکی و، د ببرک کارمل د نیکه محمد هاشم پلرونه له کشمیر نه کابل ته راغلي دي. د بهرنیو چارو د پخواني وزیر عبدالوکیل نیکه، د نوموړي پلار (محمد حسین) حربي ښوونځي کې شامل او وروسته یې خپله لور هم ورته ورکړه)). ببرک کارمل د کابل پوهنتون د حقوقو له پوهنځي څخه فارغ شوی او بیا یې د پلان په وزارت او ځینو نورو دولتي ارگانونو کې کار کړی دی. نوموړی د ۱۹۶۵-۱۳۴۳ کال د (خلکو دموکراتیک گوند) د لومړي کنگرې له غړو څخه و. وروسته یې د (پرچم) په نامه یوه بېله سیاسي ډله جوړه کړه. ده د خپل سیاست د پیل له کلونو څخه د شوروي اتحاد له سفارت سره لار درلوده، په همدې وجه خو روسانو تر بل هر چا پر ده زیات باور درلود. دی د شوروي سفارت کار کوونکو ته دومره نږدې و، چې د هغوی په ډېرو خصوصي غونډو او مېلمستیاوو کې هم د گډون بلنه ورکول کېدله.

د ((پلوشې)) جریدې د ۱۳۷۴ل کال ۳ گڼه د سردار محمد داودخان د وخت د کابینې د یوه غړي له خولې لیکي: ((مور په کابل کې د شوروي سفارت له خوا رسماً د ځینو خبرو لپاره نوموړي سفارت ته بلل شوي وو، کله چې سفارت ته وردننه شو، نو د سفارت کارکوونکو مور ته هرکلی ووایه، د هرکلي

ویونکو په ډله کې دی (کارمل) هم، لکه د سفارت د یو غړي په توګه ولاړ و)).

((جګړن ولادیمیر کوزیچ کین چې په ایران کې د افغانستان په ارتباط د کې.جي. بي مامور و، د ۱۹۷۲کال د نومبر پر ۱۱ نېټه له بي بي سي سره د یوې مرکې په ترڅ کې دی د کې.جي.بي یو لوړ رتبه مامور وباله)). د همدغو روابطو نتیجه وه چې دی په چکوسلواکیا کې د افغانستان له سفارت څخه په مخفي ډول مسکو ته بوتلل شو.

((د کې.جي.بي د جاسوسۍ ضد مشر تورنجنرال لوکین وایي: کې. جي.بي کولای شول، چې د ټولنو او افرادو په خصوصي او عمومي تاریخ کې بدلون راولي او د کمانډو داسې افراد یې په واک کې وو، چې د شوروي تر پولو د باندې هم په هر ډول تهاجمي او تروریستي عملیاتو لاس پورې کړي، چې له همدې قطعې نه یوه ډله چې په مستعار نامه (زینت) یادېدله، د سفارت د ساتنې په پلمه کابل ته ولېږل شوه او د جنرال ویکتور پاپوتین قوماندې ته ورکړل شوه.

نوموړی وایي: ((دمرغومي پر پنځمه نېټه د کې.جي.بي له مشر اندروپوف سره ناست و، چې له کابل نه د کې. جي.بي نماینده د امین د وژلو او د عملیاتو د بریالیتوب خبر ورکړ، اندروپوف احساساتي و او ویې ویل چې کارمل ژر پیدا او د بیانیې متن ورته جوړ کړئ!)).

بیا ((له تاشکند راډیو نه د حفیظ الله امین د وژنې اعلان له یو اشنا ستوني نه راووت او دا اعلان د مفصلې وینا په ترڅ کې د هغه له خوا د تاشکند د راډیو په څپو کې څو ځلې تکرار شو، چې وروسته یې خپلې غلطۍ ته پام شو، کابل راډیو یې قطع او خپله خپرونه یې د کابل راډیو په نامه کړله.

کله چې دی د امین له مرګ نه پوره ډاډه شو، نو د کې.جي.بي له مېلمستون نه له خپلو تښتېدلو ملګرو سره بېرته کابل ته راوستل شو او پر تخت کېنول شو.

برژنیف او روسي مشرانو د یو تلګرام په ترڅ کې ده ته د بریالیتوب مبارکي ورکړه.))

کله چې دی د کابل پر تخت کېنول شو، بیا نو ده په زغرده د شوروي اتحاد پر دوستۍ او اړیکو ویاړ کاوه، ان دا چې د یوه محفل په ترڅ کې یې د ګرمو احساساتو په وجه خپل هر څه په ډاګه کړل.

نوموړی د روسپالنې په مینه کې دومره ډوب و چې ان د خپل زوی نوم یې (واستوک) ایښی و او د شوروي اتحاد دوستي یې تلپاتې او خلل نه منونکې بلله.

سره له دې چې ده د جدي د ۶نېټې پېښه د انقلاب نوی بشپړتیایي پړاو باله، خو د دې پړاو په بري کې یې د شوروي له رول څخه په خپله پرده اوچته کړه. دی وایي: ((هر گاه کمکهای بی شایبه و برادرانه اتحاد شوروي سوسیالستی نمیبود، انقلاب پیروزمند ثور وارد مرحلهٔ نوین خود

نمیگشت و امروز نه تنها در افغانستان، بلکه در منطقه یک فاجعهء عظیم تاریخ رُخ میداد)). (کابل کالنۍ، **۱۵**مخ، **۵۸-۵۹** کال ګڼه).

نوموړي د ګران هېواد د ویاړونو، پرتمونو او رزمونو د ماضي پاڼې نه وې لوستې او د هېواد ژوند او بقا یې په ((ستر شوروي اتحاد)) پورې تړله. په سلګونو ځله به یې په رسمي او خصوصي غونډو کې دا خبرې تکرارولې: ((که د شوروي اتحاد د محدودو قواوو شته والی نه وای نن به زموږ هېواد د امپریالیزم خولې ته لوېدلی وای)). (کابل کالنۍ **۵۸-۵۹**کال ګڼه، **۱۱۷**مخ)

((در حالی که استقلال ملی کشور ما را خطر جدی ناشی از تجاوزات امپریالستی تهدید میکرد یکبار دیگر دوست بزرگ و ازموده مردم افغانستان، اتحاد شوروی درکنار ما قرار گرفت)). (کالنۍ، **۱۸۹**مخ)

ده د خپل هېواد عظمت، غیرت او همت ته نه کتل، یوازې جغرافیایي حدود، د نفوسو د شمېر څرنګوالی او ځینو مادي وسایطو یې د ذهن سترګې ورپټې کړې وې، ځکه یې نو پخپلو خبرو کې خپل هېواد ډېر کوچنی او خپل دوست هېواد(!) یې ډېر لوی معرفي کاوه. ((کمک بلاعوض خلقهای شوروی به مردم افغانستان نمونهء برجسته است در مناسبات بین المللی که از روابط حسنه یک کشور بزرگ و کبیر با یک دولت کوچک...)).

ده زيات زيار ايسته چې د ژوند په ټولو چارو کې د شوروي اتحاد له تجربو او کړنو نه ګټه پورته کړي، که د افغاني ټولنې له ژوند چارو سره سمون خوري او که نه؟ دا نو بېله خبره ده، د ده هڅه دا وه چې د دوو بېلابېلو ټولنو ژوند هماهنګ وښيي او په اصطلاح د شوروي اتحاد له تجربو څخه ګټه پورته کړي، نو ځکه به يې په زياتو غونډو کې د شوروي پر تجربو ټينګار کاوه. د ښځو يوې غونډې ته د خبرو په ترځ کې د دې تجربو يادونه او د ځوانانو يوې غونډې ته د دې تجربو د يادونې ترڅنګ د شوروي ځوانانو د کمسمول له سازمان څخه مننه څرګندوي: ((بشريت مترقى تجارب ارزشمند در ارتباط با جنبش زنان اندوخته است، در زمينه بيش از همه تجربه تاريخى کشورهاى سوسياليستى و در درجه اول اتحاد شوروى ارزش والا و بزرگى دارد)).

((اجازه راکړئ چې د هېواد د ځوانانو د دغې سترې غونډې او پيوستون په کار کې د زړه له کومې د ښو او لويو برياليتوبونو هيله وکړم او يو ځل بيا د سوسياليستي هېوادونو او د نړۍ د نورو هېوادونو د ځوانانو د بين المللي سازمانونو په سر کې د شوروي اتحاد د لينني کمسمول سازمان مخکښو استازيو ته خپلې مننې څرګندې کړم)). (کالنۍ، ۲۱۲مخ). ده به تل د خپلو خبرو په ترځ کې پر څو خبرو باندې ډېر ټينګار کاوه: ((د افغان شوروي دوستي)) او ((د انقلاب نوی پړاو)). ده په دې يادونو کې د افراط تر وروستۍ

بریـده ځـان رسـولای و. ((اگـر مرحلـهٔ نـوین انقـلاب صـورت نمیگرفت، اکنـون افغانسـتان در نقشـهٔ سیاسی جهـان وجـود نمیداشت)). (کالنی، **۲۸۳**مـخ) ((دور نمـای دوسـتی افغـان و شوروي **خلل** ناپذیر وخدشهٔ ناپذیر است و از یک پیـروزی بـه پیروزی دیگر مـوج بـه مـوج بـه طرف تکامـل و اسـتحکام خـود پیش میرود)). (کالنی، **۳۱۲**مخ)

دی د جدي تر **۲** نېټې وروسته شوروي ته د خپـل سفر اهمیت داسې څرګندوي: ((د ثـور انقـلاب د نـوي پـړاو تـر بریـالیتوب وروسته په بین المللي لحاظ زمـوږ لپـاره سـتره سیاسي پېښـه هماغه شوروي اتحاد ته زموږ د ګوندي او دولتي لوړې رهبرۍ د هئیت سفر او په مسکو کې د افغانستان او شـوروي اتحـاد د خبـرو بریـالي سـرته رسـول وو، د دغـو خبـر اهمیـت د اوسـنۍ شېبې د خبرو له چوکاټ څخه ډېر لـوړ دی او ځینو برخو کې د دوه اړخیـزو اړیکـو لـه چوکـاټ څخـه هـم لـوړ ځـي)). (کـالنی، **۲۷۸**مخ).

که په پورته عبارت کې د ((چوکـاټ)) کلمې تـه ځیـر شـو، نـو ډېرې سپورې مانـاوې ځنې راځي، پـه عـادي ورځنۍ محـاوره کې هم له (چوکاټه وتـل) پـه منفي مانـا کـارول کېـږي، خـو دا د کلمو پرځای کارونې ته هم پام نه دی اړولای، هغه ((دوسـتي)) چې له چوکاټه ووځي، نو طبیعي ده چې نور څه ترې راولاړېږي.

بله خبره چې دا د هغو په باب بېلابېل متضاد نظرونـه څرګنـد کړي، هغه د شورویانو د راتګ مساله وه، سره لـه دې چې مـوږ

پورته یادونه وکړه. ده ویلي: ((هرگاه کمکهای بی شایبه و برادرانه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالستی نمیبود انقلاب پیروزمند ثور وارد مرحلهء نوین خود نمیگشت)). (کالنۍ، ۱۵مخ). خو بیا به یې هم کله کله دا د افغانستان- شوروي د ۱۹۷۸ کال د دسمبر د ۵ او د ۱۳۵۷ کال د قوس د ۱۴ نېټې د تړون پر اساس چې د ده په قول د دواړو هېوادونو د حکومتونو ترمنځ شوی و، راغلي، کله به یې ویل چې د ملګرو ملتونو د منشور د (۵۱) مادې پر اساس راغلي، خو کله چې به د هېواد په دننه کې انتقادونه او فشارونه پرې تر حده زیات شول، نو بیا به یې ویل چې دا خو ((امین راوستي))، دا خبرې به ده هغه وخت کولې، چې نورنو د روسانو او پر خپل بري ورته شک پیدا شوی و. د خپل قدرت پر لومړي کال خو یې ځان د شوروي اتحاد یو وجود باله دا ویاړ (!) یې چاته نه ورکاوه او همدا به یې ویل: ((در این دوستی و در این روابط میتوانیم بگویم که هیچ قدرت درجهان اعم از ارتجاع سیاه، امپریالیزم جهانی، شوونیزم چین و دیگر نیروهای طاغوتی هر گز نمیتوانند کوچکترین خدشه وارد سازند)). (کالنۍ، ۴۳۳مخ) ((زنده باد دوستی خلل ناپذیر جمهوری دموکراتیک افغانستان و اتحاد شوروی دوست و برادر جاودان و همیشه گی ما !)). (کالنۍ ۴۵۲مخ)

د اسوشیتد پرس خبریال له ده څخه پوښتنه وکړ: ((قسمی که جلالتمآب شما فرمودید و قبلاً گفتید که امین ایجنت

امپریـالیزم امریکـا بــود پــس او چــرا قشــون شــوروی را در افغانستان دعوت کرد؟))

جواب: ((حفیظ الله امین ایجنت امپریالیزم امریکا از اتحاد شوروی طلب کمک قطعات محدود نکرده بود، بلکه این کمـک بـه اراده و تصـویب نزدیـک بـه اتفـاق ارای شـورای انقلابـی جمهـوری دموکراتیـک افغانسـتان صـورت گرفتـه است)). (کالنی۳۲۵مخ)

دلته که له انقلابي شوری څخه مقصد د نورمحمد تره کی ((انقلابی شوری)) وي، نو د هغه پر ژوند خو روسان رانغلل، نو د هغه تر مرګه وروسته روسانو د هغه تړون عملي کاوه؟ او که د امین د وخت انقلابی شوری څخه يې مقصد وي، نو هغه خو دی خپله ردوي چې امین نه دي راغوښتي. بله عجیبه خبره خو داده چې راغوښتي هغو دي(!) خو قدرت ته یې دی ورساوه!؟

کابل: رنځونه، مرګونه او کړاوونه

دا لیکنه له پېښور ه د خپرېدونکې وفا جریدې د پنځم کال په ۷-۸ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د کب ۱۰ نېټې سره سمون خوري، د(نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده. دا لیکنه په کابل کې د همغه مهال د حالاتو تصویر کاږي.

په کابل کې د ژوند د سختوالي، تنګوالي او نورو کړاوونو په وجه خلک له ډېرو ستونزو سره مخ دي. دې ستونزو خلک ډول ډول کارو ته مجبور کړي دي، د چا کوکې پورته شوې، د چا فریادونه، چا چور وکړ، څوک چور شول، څوک مړه شول او چا د مړو په شتمنیو د ژوند د هوساینې چارې برابرې کړې. ژوند د افراط او تفریط له څپو سره یوځای شو، اوس نو په ښار کې هره ورځ یوه نه څو داسې رنګینې متضادې، خندوونکې او ژړوونکې پېښې پېښېږي، چې د انسان عواطف دردوي او خوځوي.

څو موده د مخه د کابل د موسی کلا یوه مسجد ته یو څوک د شپې ورننوتی و، د مسجد غالۍ او نور فرشونه یې وړي وو. سهار چې لمونځ کوونکي مسجد ته د ننه شول، ګوري چې مسجد کې فرشونه نه شته، کله چې لږ رڼایي شوه او د مسجد

دروازې ته یې پام شو، نو په یوه کاغذ کې په روښانه ډول لیکل شوي وو:

((زه ډېر مجبور وم، نو ځکه مې د مسجد سامان او فرشونه یوړل، هر کله چې زما مجبوریت رفع شو، نو مسجد ته به دا شیان بیا واخلم او را به یې وړم. په احترام)).

د روان کال د مرغومي پر میاشت په کابل کې قحطي او قیمتي د یو شمېر کورنیو د ژوند د ورځینیو چارو د خړوبولو تنابونه دومره سست کړي وو، چې نور نو د ټینګولو نه وو، ان دا چې ځینې کورنۍ د خپلو ماشومانو په ساتنه پکو شوې دي. د خیرخانې مېنې یوه جامع مسجد ته یو سړي خپل دوه تنه ماشومان راوستل او په مسجد کې پر ناستو لمونځ کوونکو یې غږ وکړ: ((هر څوک چې دا ماشومان ساتلای شي، د ټول عمر لپاره دې ځان سره بوځي)). دې ته ورته پېښې د کابل په نورو جوماتونو کې هم شوې دي.

په همدې ساړه ژمي کې نه یوازې په مسجدونو، بلکې په نورو عامه ټولنو او بازارونو کې هم د ماشومانو د سپارلو خبرې شوې دي. د روان کال د دلوې میاشتې په لومړیو ورځو کې، د کابل د پښتني تجارتي بانک مخې ته، یو سړي خپل ماشومان ترلاسه نیولي وو او په زوره زوره یې چیغې وهلې: ((او خلکو راشئ! دا ماشومان ځان سره بوځئ! زه نور ددې توان نه لرم، چې دوی ته ډوډۍ ورکړم، په تن یې پټ او په نس یې ماړه کړم، دا مري، زه د دوی قتل په خپله غاړه نه شم

اخیستی، څوک چې ددې توان لري، دا دې بوځي ! که نه نو دا خو مري، بیا به نو قتل د دوی پر غاړه وي، ما خو خپله غاړه خلاصه کړه، نوره مو خپله خوښه)).

د قحطۍ او قیمتۍ مرګ او درد تر څنګه یخنۍ هم پر ښار خپله خوله لګولې ده. د سون مواد په ډېره لوړه بیه خرڅېږي. په همدې وجه خلک مجبور دي، د سون له هغو موادو څخه هم ګټه پورته کړي، چې له ځارویو څخه لاسته راځي، د کابل ښار یو تن تحصیل کړی ښاري، ددې موادو د لاسته راوړلو داستان داسې بیان کړ: ((څو موده دمخه په دې لټه کې وم، چې د سون نسبتاً ارزانه مواد لاسته راوړم، چا راته پته راکړه، چې د ښار په ځنډو کې له شپنو سره د ګډیو، مېښو او وریو پچې پیدا کېږي، تیارې یې په بوجیو کې اچولې او د بوجیو په توګه یې خرڅوي، سره له دې چې د سون دا مواد هم ارزانه نه وو او د چا خبره د کشمشو په بیه خرڅېدل، خو مجبوریت و، وامې خیستل، ټولې څلور بوجۍ شوې، ښار ته راروانې یوې لارۍ موټر کې مې دا بوجۍ واچولې او زه پرې له پاسه کېناستم، څو دقیقې لا نه وې تېرې شوې، چې موټر ودرېد او یو ټوپکوال رادمخه شو، سر له واره یې پوښتنه وکړه، دا څه شی دي؟ او د چا دي؟ ما نو په ډېر جرئت وویل: دا خو د وریو پچې دي، کور ته یې وړم سېزو یې. نو ماته رابرګ شو، هله راشه ددې محصول راکړه، ما ویل پچې ! دي پچې د پچو مې محصول لیدلی نه دی، سړی ډېر په قهر شو او راته یې وویل: ډېرې

خبرې مه کوه ژر شه هله د بوجۍ په سر زر افغانۍ راکړه، ما چې فریاد کاوه سړی راته نور هم بدو رګی کېده، نو په پای کې مجبور شوم څلور زره افغانۍ مې ورکړې او کور ته راغلم.))

په کابل ښار کې د نورو بدمرغیو ترڅنګ غلا، اختناق، وژنې او نورې ناروا چارې هم خپل شتون وخت پر وخت ثابتوي، څو موده دمخه یو وسله وال ګروپ د خیرخانې مېنې یو کور ته داخل شو، دوی غوښتل چې پر رڼا ورځ د دې کور یوه ښځه وتښتوي، سره له دې چې په دې کور کې پر دې وخت د کور مشر او کوم بل نارینه نه و، یو میل وسله، همدا ښځه او تقریباً یو دولس کلن کوچنی موجود وو، کوچنی او ښځه چې د وسله والو کسانو په نیت پوه شول، نو کوچني وسلې ته لاس کړ، ددې وسله والو کسانو قوماندان یې مړ او څو نور یې ټپیان کړل او پاتې نور وتښتېدل. دا ډول پېښې نه یوازې په کابل کې دي، بلکې د هېواد په ګوټ ګوټ کې دې ته ورته پېښې هم ترسره شوې او تر سره کېږي.

د کابل ترڅنګ په ولایاتو کې هم د غلاوو، تالاوو او بدمرغیو بازار تود دی، د مثال په ډول:

د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د (سید کلا) نومي کلي کې د شپې د سپکې وسلې پرله پسې ډزې وشوې او بیا وروسته پته ولګېده چې: ((په نوموړي کلي کې یوه کور ته چې یو غړی یې ایران ته د مزدورۍ لپاره تللی و، څه پیسې رالېږلې وې، وایي چې غله له دې رازه خبر وو، نو د شپې درې تنه له

وسلو سره دې کور ته ور واوښتل، د کور مېرمن پرې وېښه شوه، غله د پيسو غوښتنه کوله، دې غيرتي مور هغه له اوږدو وښتانو ونيوه، وسله يې ترې واخيسته او راچپه يې کړ، غله سمدلاسه خپل بل ملګري ته چغه کړه ! هله وله يې چې مړ يې کړم او نه مې خوشې کوي، هغه چې کله ډز وکړ، نو خپل ملګرى يې په پښه وويشت، غله چغه کړه: زه دې وويشتم ښځه پاتې ده، ښځې لکه زمرۍ غوندې غل کلک له وښتو نيولى و او کشاوه يې، دې بل غله بيا ماشې ته ګوته وروړه، ماشينګڼه يې ضربه کړه او د ښځې له زړه او ګوګله ګولۍ ووتې. ښځې خپل روح خداى(ج) ته وسپاره او په ابدي خوب ويده شوه. غلو د شهيدې له منګولو څخه د غله وښته خلاص کړل او خپل ټپي يې پر شا واچوه، پکول، څپلۍ او کلاشينکوف ورڅخه پاتې شول او خپله وتښتېدل، غلو لا خپل ملګرى تر يوه ځايه نه و رسولى چې ساه يې وخته، کله چې د لغمان چارواکي خبر شول، نو د غلو اقارب يې ونيول، د غله مړى ډېر ځنډ په لغمان ښار کې د عامو خلکو مخې ته پروت و او ټولو پرې لعنت وايه، د يوه کلي خلک هم حاضر نه شول چې په خپله هديره کې د هغه مړى پرېږدي. داسې اوازې هم وې چې د غله مړى بيا په پټه په يوه باغچه کې ښخ کړاى شوى و، خو کله چې خلک خبر شوي وو، د شپې څوک ور اوښتي و او قبر يې ورته لوڅ کړى و. د لغمان چارواکو هڅه کوله چې دده نور ملګري ونيسي او په عام محضر کې يې په سزا ورسوي، ځينې ګونګوسې وې، چا

وې چې غله يې نيولي دي، نن او سبا به ورته سزا ورکړ شي، چا وې چې تښتېدلي دي، خو تراوسه پرېکوني خبره نه ده شوې.

کابل بیا په وینو ولمبل

دا لیکنه هم له پېښور څخه خپرېدونکې وفا جریدې د پنځم کال په ۲۵-۲۲ ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ل کال د چنګاښ له ۲۵ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره کړې ده.

نن یو ځل بیا سېزل شوي او لمبه شوي کابل د خپلو بچیانو (سلو) جنازو ته اوږه ورکړه. دا لومړی ځل نه دی چې له دې ښار نه دومره جنازې پورته کېږي، دا څلورم کال دی چې هره ورځ د دې ښار د سیاسي سوداګرو ترمنځ د سرونو سودا کېږي، هره ورځ پر دې ښار د مرګونو سېلۍ ګرځي او هره ورځ د غمونو یوه نوې ټکه راغورځېږي.

د کابل ښاریان هغه قربانیان دي، چې هم په جوړه کې زیان مومي او هم په جګړه کې. یو لیکوال د یوه ښاروي (پسه) له خولې لیکلي وو: ((زه نن ډېر خفه یم))، چا ورته وویل چې ولې؟ او په څه دومره پرېشانه یې؟. پسه په ځواب کې ورته وویل: ((خبر به یې چې نن زمونږ د کلي د دوو لویو خانانو د پخلاینې ورځ ده. دا هغه خانان دي چې کلونه کلونه یو د بل وینو ته تږي ناست وو او یو د بل ډېر کسان یې وژلي دي. مونږ ته پکې هم ډېر زیات زیان رارسېدلی و. خو نن نه پوهېږم د کوم مجبوریت له

مخې سره پخلا شول او يو بل ته يې د دوستۍ لاسونه ورکړل، نو ته ولې د دوی پر دې دوستۍ خفه يې؟ پسه پر خپلو شونډو يوه مړاوې او مرګنۍ خندا تېره کړه، څنګه به خفه نه يم؛ ددې خانانو پخلاينه نن د ډېرو شاندارو مراسمو په ترڅ کې ترسره کېږي، هلته به يو خان بل ته د دوستۍ لاس ورکوي او يو بل به غېږ کې نيسي، کله چې دوی سره لاسونه ورکړل، نو دغه مهال ما د دوی په پښو کې حلالوي چې وينه تويه شي او نوره دښمني پای ته ورسېږي.))

کابل ښاريان چې د څه کم دوو لسيزو او په تېره بيا د تېرو ځلورو کلونو د رنځورونکي ژوند درانه پېټي پر ملا کړوپ کړي دي. دا پېښه په بېوسه نظر څارله، څو ورځې دمخه د خلکو په ذهنونو کې د کومې غميزې څرکونه لګېدل، زه هم ددې پېښې يو ليدونکی او شاهد يم. د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي په يوه ټولګي کې پر تدريس بوخت وم، د درسي ساعت تر پای وروسته محصلينو وويل: چې مونږ سبا نه راځو! ما وې ولې؟: مونږ ته کورنۍ اجازه نه راکوي ځکه چې د توغنديو د لګېدو احتمال حتمي دی. کله چې د چهارشنبې ورځ پوهنتون ته لاړم، نو پوهنتون له محصلينو تش و، ډېر لږ شمېر محصلين راغلي وو. زه له پوهنتونه ښار ته دعامه کتابتون پر لور رهي شوم. سره له دې چې د توغنديو د لګېدو امکان راته حتمي برېښېده، خو د يو ضروري راسپارل شوي څېړنيز کار لپاره مې هلته تګ ضرور وګاڼه. د سهار ۹ بجې وې، د

اطلاعاتو او کلتور وزارت ته ورڅېرمه د بیهقي کتاب پلورلو غرفې ته چې ورسېدم، نو د دریو توغندیو لومړنی اواز مې ترغوږ شو، لږ تم شوم، بیا یې په نسبتاً لرې سیمو کې د لګېدو غږ راغی، بېرته راوګرځېدم، کله چې د پوهنتون تمځي ته راورسېدم، نو د نورو توغندیو د (ډم، ډم، ډم) غږ راغی، خلکو اخوا دېخوا لکه د مرغیو د بچیانو په څېر منډې وهلې، داسې لکه پر چنچڼو او یا هم د سیسیو پر بچیو چې باښه پرېوزي، ټول غلي غلي په دکانو او اخوا دېخوا ځایونو کې ننوتل. هر څوک (انسان) چې د کابل د خلکو دا حال ووینې، نو له سترګو څه چې له ذهن او زړه نه به یې هم ورته وینې او اوښکې وڅاڅي.

یو سرویس موټر په ډېرې وارخطایۍ په همدې تمځي کې ودرېده، په موټر کې پورته شوم او د پوهنتون پر لور رهي شوم، په لاره کې د توپونو د نورو پرله پسې ډزو غږونه راتلل او د اجل نیولو تر روحه یې ځان رساوه. کله چې پوهنتون ته ورسېدم، نو نیم ساعت وروسته یو چا دا خبر راوړ، چې د پوهنتون په تمځي (پل باغ عمومي) کې د دوو ټکسي موټرو ترمنځ توغندی ولګېده او دواړه له سورلۍ ډکو ټکسیانو اور واخیست او ټول پکې ایره شول. یوه بجه شوه، له پوهنتون څخه د عملیې په موټر کې د کور (کارګرې قصبې) پر لور رهي شوم. کله چې موټر د خیرخانې مېنې پنځه سوه کورنۍ ځلور لارې ته ورسېده، نو یو زیات شمېر نتلي، سپېره او رنګ الوتلي خلک موټر ته راوختل، یو سپین ږیري سمدلاسه په توبو او سپکو پیل وکړ، چا لا پوښتنه هم نه وه کړې، چې ده د ښار د مرګ ژوبلې داستان

پیل کړ، سره له دې چې عمر یې خوړلی و، خو همدا یې ویل (من امروز تولد شدم امروز تولد شدم) زما ترشا څوکۍ کې یو بل رنګ الوتي ځوان هم دا فریاد کاوه، هغه د سرحدونو چارو وزارت کارکوونکی و، په بنده بنده ژبه یې وویل: په خپلو سترګو مې ولید چې زموږ د وزارت د یو مدیر سر د هغه له تنې غوڅ شو، هغه په مینوبوس موټر کې ناست و، چې د توغندي یوه ګرمه او سره پارچه یې پر ستوني ولګېده او سر یې ورته له تنې څخه جلا کړ. په موټر کې خلکو دې ناستو حاکمانو ته دومره بد ورد ویل چې په لیکلې بڼه یې قلم او کاغذ له دود سره سم نه شي زغملای.

کله چې له موټر نه کښته شوم، نو د وزیراکبرخان له روغتون څخه یو تن راغی، وویل چې: نن یې دې روغتون ته زښت ډېر ټپیان او مړي راوړل، د چا لاس نه و، د چا پښه، څوک پر یو ځای لګېدلی، څوک پر بل ځای، د یوه پښه لاندې زنګېدله او په چیغو چیغو یې ژړل. ډاکټرانو یوه خوا او بله خوا منډې وهلې، ټپیان ډېر زیات وو، یو ډاکټر چې د دې ماشوم او نورو زیاتو ټپیانو حال ولید، نو پخپله پرې ضعف راغی او له نورو ناروغانو سره یې ده ته هم سیروم چالان کړ.

د قدرت د انتقال مساله

دا لیکنه هم د وفا جریدې د پنځم کال په ۲۷-۲۸ ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ل کال د زمري ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په بدل نامه خپره شوې ده.

څلور کاله کېږي چې په کابل کې د قدرت(!) د انتقال پر سر ټول هېواد له ستونزمن، دردمن او رنځوونکي حالت سره مخامخ شوی دی. جنګونه وشول، مرګونه وشول، جرګې وشوې، مرکې وشوې، دسیسې او معاملې وشوې، له جلال اباده تر اسلام اباده، له کابله تر پېښوره، او ان تر لوړې کعبې شریفې پورې عهدونه وشول، قسمونه وخوړل شول، سوګندونه یاد شول، پر قرآن لاسونه کېښودل شول، دا وشول او هغه وشول او... خو دا ټول یو په بل پسې په اوبو لاهو شول، د ملت هیلو، غوښتنو، اتلولیو او د ولس ټول پاتې مادي او معنوي شته د ایرو او خاورو پر ځلو بدل کړای شول.

له ظاهري پلوه دا ټول زیانونه د قدرت پر سر پر پاتې کېدو، د کابل د چارواکو ټینګار او د دوی د راپرځونې لپاره د دوی د مخالفینو د هڅو په پایله کې رامنځته شوي دي. په اساسي مانا خو په افغانستان کې حکومتي ځوک د ۱۳۷۱ لمریز کال د ثور پر میاشت د یوې دسیسې په نتیجه کې چې خپله

چارواکي يې هم ددې توطيې غړي وو، وپاشل شو او برخه برخه د جهادي تنظيمونو لاسته ورغی. د اوسنيو چارواکو برخه هم په دې وېش کې د ياد وړ وه او د دوی برخه په دې هم درنه شوه چې د دولت(!) نوم ورته ورکړ شو. دغه راز روسي چاپ افغاني بانکنوټونه چې نور (تنظيمي حکومتونه) ترې بې برخې وو، روسانو دا (**نعمت**)(!) پر دوی ولوراوه.

چارواکي په دې نظر وو، چې له قانوني او نا قانوني لارې به د خپلو لاس لرلو وسلو او بې پښتواني نوټونو په زور خپل مخالفين ژر له منځه يوسي، بيا نو که هر ډول اداره وي، د دوی مخالفين به نه وي او ((ولس به له يوه انجام شوي عمل سره مخ وي)) خو داسې ونه شول، د مخالفينو د مخالفت په نتيجه کې که پخواني مخالفين کمزوري او له دوی سره يې يوځای سياسي حيثيت ختم شو، نو نوي او تازه دم مخالفين پيدا شول او ان تر دې پورې چې د چرې څوکه يې د چارواکو تر غاړې ورنږدې شوه، همدې فشارونو چارواکي په اصطلاح استعفی کولو ته جبراً متمايل کړل، دغه او هغه نېټه، دغه ورځ او هغه ورځ به يې د خپلې استعفی نېټې وټاکلې، خو هغه ورځ چې به رانږدې شوه، بيا به يې پرې وفا ونه کړه. په حقيقت کې خو خبره دا ده چې چارواکي نه استعفی کوي او نه دې ته حاضر دي او نه هم د استعفی کولو پوره وس لري، اوس راځو دې ته چې ايا چارواکي به دا خوندونه او دا خزانې بل چاته پرېږدي؟؟

د ویـل دورانـت امریکـایي پـه قـول: ((اپلاتـون بـه ویـل چـې د وروسـته پـاتې ټولنـو د اداري لپـاره اشـرافي او دکتـاتوري حکومتونه په کار دي)) لـه اشرافي اشخاصـو څخـه د اپلاتـون مقصد دا و، چې د دوی زیاتې غریزې مخکې تر مخکې مرفوع شـوې وي او دکتـاتوري یې د یـوې وسـیلې پـه توګـه د دې ډول ټولنـو لپـاره ځکـه غـوره ګڼلـه، چـې وروسـته پـاتې ټـولنې لـه دکتاتورۍ پرته نه شي کنټرولېدی او زیاتـه دموکراسـي کېـدی شي هغو ته په انارشي بدله شي.

کله چې موږ د ځینو چارواکو فردي شخصیت ته ګورو، نو پـه هغه کې د یـو سیاسـي شخصـیت ډېرې نیمګړتیـاوې ترسـترګو کېږي: یو دا چې دی لـه فکري او روحي پلوه دې حد تـه نـه دی رسېدلای، چې څوکۍ دې تر خپـل شخصـیت ټیټـه وګڼي. اوس هم پر خپل شخصیت هر ډول داغونو ایښودلو تـه تیـار دی، خـو مقصد چې دی پر دې کرسۍ پاتې شي، ځکـه چـې دا چـارواکي د ټـولنې لـه یـو ډېـر ټیـټ قشـر څخـه دي. نـو هغـه څـوک چـې د اقتصادي محرومیت دغسـې ټکلـې غریـزه ولـري ایـا دا خزانـې چې اوس دی پرې ناست دی، ملت ته پرېږدي؟ د کابـل ښـار خـو لا څه چې یوازې دوه سپین تعمیرونـه او دا ډول د پیسـو خزانـې ورسره وې. هېڅکله بـه یـې چاتـه پـرې نـږدي، نـوم بـدوالی او د شخصیت کوم سپکاوی چې د هغو د کړنو په نتیجه کې هغـوی ته په برخه شوی، هغه باندې خو اوس د چا خبره سر هم نه ګـروي ((اوبه چې په سر واوښتې څه یـوه نیـزه څـه لـس...)) لـه دې پرتـه

کوم ځیز چې د چارواکو په فکر او شخصیت کې په عملي، ذهني او ضمني ډول لیدل کېږي او زموږ د ولس د ګټو خلاف او د کرکې وړ دی، هغه د هېواد د اکثریت قوم پر وړاندې د کینې او تعصب درلودل دي.

کوم کسان چې د ځینو چارواکو پر شاوخوا راټول دي، هغوی ټول خپله ګټه او ژوند په همدې جګړه کې ویني، ځکه چې اوس نه کوم قانون شته، نه کوم پارلمان، نه کومه پوښتنه او نه کومه ارزونه (ارزیابي). یو چارواکي په (د افغانستان بانک) کې یو ځانګړی حساب (۹۰۰۰) باب پرانیستی او دا د ده داسې باب دی، چې د پیسو د لګښت وجه یې څرګنده نه ده. داسې میاشت هم راغلې، چې یوازې له دې باب څخه یې له لس زره ملیونو نه نیولې تر پنځه لس زره ملیونه افغانیو پورې پیسې بېلابېلو اشخاصو ته ورکړې دي، نور حسابونه د پیسو خو لا څه کوې، هلته بل چارواکي ځانته بله پاچاهي جوړه کړې ده. د پیسو اصلي ټولواک هغه دی. پیسې له مسکو نه د باګرام هوایي ډګر ته راځي، څه چې یې زړه وي هغه هلته ستنوي او څه چې په کابل کې پکاریږي، هغه هلته لېږي. له دې پرته ځینې نور هم د پیسو د وېش صلاحیت لري. نو اوس که ځیر شو په هېڅ یو ملک کې هېڅوک د پیسو د داسې وېش صلاحیت نه لري، نو ایا چارواکي له دې خزانو څخه څنګه پورته شي؟

هسې د خبرو او مذاکرو له لارې د خبرو سیاسي حل یو انساني اصل دی او اکثره اشخاص هم ظاهراً په اخبارونو،

مرکو او خبرو کې د تفاهم او خبرو اترو له لارې د قضیې حل غواړي، ان چارواکي هم د سولې له لارې د خبرو فیصله کولو ویناوې کوي، خو په زړه کې خبره بله ده.

ځینې چارواکي او هم نور اشخاص په خپلو زړونو کې ښه پوهېږي، چې دا اشخاص هېڅکله له خپل دې او سني حالت نه لاس نه اخلي، خو بیا هم په متحد المال ډول او د سیاسي نزاکتونو (!) لپاره جګړه مار هم د سولې خبرې کوي او سوله دوست هم. که واقعیت او حقیقت ته پام وکړو، له سیاسي نزاکتونو څخه سیاسي واقعیتونو ته مخ راواړوو، نو وبه وایو چې له دغو لارو چارواکي سقوط نه شي کولای؟ له هرې ممکنې لارې د بې پشتوانې روسي چاپ افغاني بانکنوټونو بندول او یا له هغو څخه د ځینو چارواکو د لاسونو لنډول د دې ادارې د سقوط عوامل کېدلای شي.

یرغمل شوی ولس

دا لیکنه د وفا جریدې د پنځم کال په ۳۵-۳۶ ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ال کال د تلې له ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره شوې ده.

څه کم پنځه کاله کېږي، چې د کابل پر ښار باندې د بېلابېلو جګړه مارو ډلو او تنظیمونو بېلابېله او پړاو په پړاو تنظیم واکي تېره شوې او تېرېږي. په دې موده کې په ښار کې تقریباً ټوله ملي شتمني او د ښار د خلکو اکثره شخصي شتمني د جګړه مارو ډلو له خوا چور شوې او یا له منځه وړل شوې ده.

په کابل ښار کې اکثره جګړې ((د کابل د دفاع))(!) په نامه ترسره شوې. هرې ډلې باندې به چې د بلې ډلې له خوا توغندي وویشتل شول، نو هغوی به دا بله غاړه ملامته کړه، چې پر کابل یې توغندي ویشتلي. که څه هم د دوی د ((دښار د دفاع))(!) توغندي هم پر همدې کابل لګېدلي، خو دې غاړې به د ښار بله غاړه او سیمه چې دمقابل لوري په لاس کې وه، د کابل څه چې ببخي د افغانستان برخه نه ګڼله. د ساري په توګه د ۱۳۷۱ کال د ثور میاشتې پر ۴ یا ۵ ورځ د کابل له واکوالو څخه دوه تنه یو بل ته د مخابروي خبرو اترو په ترځ کې اخطار ورکوي چې کابل ښار ته خپلې لښکرې را ونه لېږي که نه دی به د کابل له ښار او خلکو څخه ((دفاع))(!) وکړي. همدارنګه یو

بل حزب د خپل ځان دفاع، د کابل د غرب د خلکو دفاع ګڼله او همدا رنګه نورو بېلابېلو تنظیمونو ترخپل لاس لاندې سیمې د خلکو د سر و مال د ساتنې او دفاع په نامه تر خپل واک لاندې ساتلې، خو حقیقت دادی چې ددې ډلو د موجودیت او ((دفاع))(!) په وجه د کابل هره برخه ویجاړه او هر ډول شتمنۍ چور او وسېزل شوې. د خلکو سر و مال، عفت او عزت ته درانه زیانونه واوښتل. عجیبه خبره خو دا وه چې د خلکو کورونو د دفاع په نامه د هغو کورونه چور، د سر او مال د ساتنې په نامه د هغو سرونه غوځ او مالونه چور او عفت یې لوټ شو، خو د دفاع(!) هېڅ ډول پته ونه لګېده، خو که فرض کړو دا ((دفاع))(!) هېڅ نه وای، نو د کابل خلکو ته به څه زیان اوښتی وای؟ څرګنده خبره ده چې نه به څلوېښت زره ښاریان مړه شوي وای، نه به یو ملیون وګړي مهاجر شوي وای، نه به تقریباً اتیا زره کورونه او دوه زره لویې او ورې فابریکې او دستګاوې له منځه وړل شوې وای. عجیبه خبره خو دا وه چې د کابل ښاریانو څخه دا حق هم اخیستل شوی و، چې دوی په ډاګه ویلي وای چې ستاسو له ((دفاع)) نه مننه، خو موږ پرېږدئ چې په همدې بېدفاعۍ کې ژوند وکړو. کله کله خو داسې هم پېښ شوي، یوازې هغه سیمې چې د چاروا کو تر ولکې لاندې وې، د کابل د ښار په نامه یادېدلې. مثلاً که د تنظیمونو له خوا به د ښار پر منځنۍ او یا شمالي برخه توغندي وورول شول، نو د کابل له راډیو څخه نیولې بیا تر

نورو بهرنيو راډيوګانو پورې تړلو به پر کابل د توغنديو خبر خپور کړ، خو کله چې به د کابل چارواکو د کابل پر درېيمې کارتې، جمال مېنې، سيد نورمحمد شاه مېنې، رحمان مېنې، شاه شهيد او ان پر زړو مکروريانو توغندي او د الوتکو بمونه وورول، نو بيا به په هغه تېر ځرنګوالي سره دا خبر نه خپرېده. د کابل هغه برخه چې د چارواکو ترلاس لاندې وه، د هغو ويانډ به ويلې چې: ((د کابل دفاع))(!) زمونږ حق دی. هغوی کابل همغه سيمه ګڼله چې د دوی تر واک لاندې وه. دوی د کابل د جنوب، جنوب ختيز او جنوب لويديز ورانول د کابل دفاع ګڼله.

چارواکو يو ځل بيا د کابل ښار او د هغه ولس، د خپلې ساتنې او ځان پټونې وسيله وګرځوله. دوی د ښار د ګڼ مېشتو سيمو په منځ کې درندې او وژونکې وسلې ايښې او هره شېبه د مخالفينو پر مورچلو ګولۍ ورويې. کله چې هغوی هم د دوی په شان عمل ترسره کړي، نو دوی يو ځل بيا چيغې پورته کړي چې دا دی ښار يې وويشته او ولس يې تباه کړ، خو خپله يې چې د کابل ولس د يرغمل په څېر د خپلو توپونو او ټانکونو مخ ته ودرولی او تر شا يې پر خپل رقيب ډزې کوي. هغه خپل حق ګڼي. اوس د کابل ښار شاوخوا پرتې سيمې په ځانګړې ډول هغه سيمې چې هغه د مخالفينو لاس کې دي، هغه د دوی په نظر د افغانستان خاوره نه ګڼل کېږي او نه هلته افغانان اوسېږي، د هغو سيمو ورانول او ويشتل دوی ته هېڅ دي.

اوس یو ځل بیا د کابل ښار او د هغو د اوسېدونکو کورونه د مورچلونو حیثیت لري، چې له دې ځایه د دې ښار چارواکي پر خپل دښمن ډزې کوي، خو هغوی پر دې ځای د ډزو کولو له کبله ګناهکار دي. د کابل ښاریانو ته یو ځل بیا دا سوال پیدا کېږي، چې د دې ((دفاع))(!) ازرښت به څه وي، چې زموږ د کورونو له بامونو مو مورچې جوړې کړي او موږ ټول دې د خپل توپ مخې ته د یرغملیانو په شان ودرولي یو او ځان دې زموږ ترشا پټ کړی دی؟ مهرباني وکړه یا وړاندې لاړ شه او یا شاته لاړ شه! موږ له دې ((دفاع))(!) څخه په نه دفاع خوښ یو.

غني، غني دی

دا لیکنه له کابله خپرېدونکې (هنداره) جریدې د ۱۳۷۵ل کال د غويي پر ۱۲مه په خپله اتمه گڼه کې خپره کړې ده.

کله چې د پښتون ملت د ستړي ژوند د تاریخ پاڼې را اړوو، نو وینو چې دې کړېدلی، دردېدلی، سوزېدلی، خو ویاړمن ملت د څومره غمیزو توپانونه زغملي او زغمي یې.

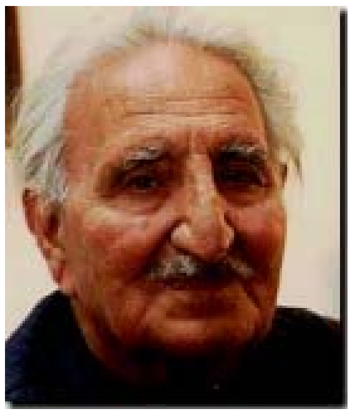

څومره چې د طبیعت ناخوالې او کړاوونه زیات شوي، همغومره لوی څښتن تعالی دې ملت ته د توري او قلم داسې ډالۍ ښندلي، چې د هر یرغل او هر توپان پر وړاندې یې خپله شمله هسکه ساتلې ده.

که یو وخت د امیر پولاد سوري زوی؛ امیرکروړ جهان پهلوان په یوه تن له سلو جنگاورانو سره جنگېده او د غور پر غرونو به ((زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته- پر هند و سند و پر تخار و پر کابل نسته- بل پر زابل نسته- له ما اتل نسته)) پرتمینه سندره زمزمه کېده، غرج و بامیان، تخار و

هرات د ده د توري د ځلا، پوهې او لوریښې تر سیوري لاندې ژوند تېراوه او ان تر ((رومه)) پېژندوی و، نو بل وخت خو بیا سلطان شهاب الدین غوري او شېرشاه سوري د پښتنو د عظمت او پرتم بیرغ د نړۍ د ((سرو زرو مرغۍ)) او ((خم)) (هندوستان) په زړه کې ورپاوه.

که یو مهال (هوتک بابا) پښتانه زلمي د مغولو د یرغل پر وړاندې د خپل هېواد د پت ساتلو لپاره ننګ ته رابولي:

((پر سور غر بل راته نن اور دی- وګړیه جوړ راته پیغور دی

پر کلي کور باندې مغول راغی- هم پر غزني هم پر کابل راغی

آه د مرغې غښتلیو راسئ- پر ننګ ولاړ د پښتونخوا سئ

توري تېرې غشي تر ملا سئ- پر کلي کور باندې مغول راغی))

نو بل وخت خو بیا (روښان پیر) هم د پردیو پر وړاندې د خپلې پوهې، همت او غیرت رپی اوچت کړی دی.

که یو وخت (ایمل خان) او (دریا خان) له مغولو سره په تاترو کې ډغرې وهلې او خان علین مکان (لوی خان خوشال خان خټک) د لویې پښتونخوا په غرونو کې د خپلواکۍ د باز او

شاهین وزرې خورولې او په همدې هیله له یوه ځولۍ ارمانونو او هیلو سره د داسې غره په لمن کې ځان له ابدیت سره یوځای کوي، چې د مغولو د سورو د اسونو ګرد، دده پر قبر پرېنوزي، نو بل وخت یو بل لوی پښتون (میرویس نیکه)(رح) د پښتنو د برم شمله اوچتوي، د ګورګیانو د وحشت برجونه نړوي، تر اصفهانه د پښتنو د واک عظمت خوروي او بیا پخپله (شاه حسین صفوي) خپل تاج له افغان فاتح (شاه محمود هوتک) سره غوره بولي.

که یو وخت نادر افشار د پښتون اتل سیدال خان ناصر سترګو ته چې د نور او غیرت سپرغۍ ورځخه باد بدلې مخامخ کتلی نه شول او دواړه غبرګې سترګې یې د دوو په اور سرو دوکانو پواسطه ورځخه را ایستلې، نو بل وخت غیرتي او لوی احمدشاه بابا تر ډهلي پورې د خپل پت او ابرو (پاني پت) جنګ ورساوه او د ایران د نیولو لپاره به خو په ((ډول په نغاره)) او خوشالۍ سره روان و.

خان عبدالغني خان د دغه ویاړمن او باتور ولس یو جنګیالی او فرهنګیالی استازی دی. غني په یوه داسې کورنۍ کې سترګې پرانیستي، چې د خپل ولس د ازادۍ لپاره یې شپه او ورځ پر ځان یوه کړې وه. غني له خپل بډایه شاعرانه فطرت سره په همدې ګرم سیاسي چاپېریال کې ځوان شو، شاعر شو، مصور شو، جنګیالی شو، فلسفي شو، ((لېونی)) شو او د ژوند د ډول ډول ناخوالو جامونه یې پر سر واړول.

غنـي لا كـوچنى و، چـې لـه شـعري مرغلـرو ډک تخيـل او شاعرانه فطرت يې زړګى وتخناوه، پـر ښـكلا يـې مـين كـړ، پـر ګلونو يې مـين كـړ، لـه مينې سره يې مينـه وكـړه، خپـل روح او روان يې د مينې د زمزم پـه اوبـو ووينځـه او د جـام تـر سيوري لاندې يې د قام د ارمانونو سندرې وويلې:

((زهـــر يــــې ځكـــل حـــرام حـــرام ورتــــه كتـــل
بــــې مينـــې ژونـــدون دى، لكـــه بــې سُـــر ســـتار))

غني د خپلې مينې لپاره د ښكېلاک پـه (پنجره) كې ډېرې چغې ووهلې، د زړه له وينو يې ((پلوشې)) جوړې كړې او خپله ورته (پانوس) (پانوس) شو.

كله چې د غني فردي، كورني او ادبي ژوند ته پام را اړوو، نو په لومړي ګام كې خو د سړي پـه سترګو كې دا تصوير تېروبېر كېږي، چې غني ګنې پـه يـوه مجلله- وړانګينـه كـورنۍ كې زېږېدلى، له دردونو، غمونـو، كړاوونـو او د زمـانې لـه ربړونـو ځخه ګوښى پاتې شوى دى. د غني انځور ورته په يـو داسې بڼه تداعي كېږي، چې يو ښكلى اشرافي شخص د سرو ګلونـو پـه منځ كې د ورېښـمين تخت لـه پاسـه قلم پـه لاس د شعر نـاوې جوړوي، په څنګ كې يې صراحي او جام ايښـي او غني يـوازې د شاعرانه تخيل په دريابونو كې ډوب دى، هو د غني په ښكلا او ښايست كې خو هېڅ شک نه شته: ((ډېر ښكلى و او د مور و پلار ډېر نازولى و. پر غاړه به يې د سرو زرو درنه اوربل وه او پر

ښي غوږ به يې د سرو زرو والۍ وه، پر سر به يې تيله داره د پونډونو ډکه ټوپۍ او په ټوپۍ کې به يې يوه زرينه جوغه ټومبلې وه، چې د جوغې نه چاپېر به دوه درې د نظر ماتې تاويزونه تاو شوي وو.)) هو غني ښکلی و، د هغه په ښکلا د ډهلي، پاريس او لندن ښاپېريو زړونه بايلولي وو.

هغه له کوچنيوالي ډېر ښکلی و، خو د غني د ټکلي، سوزېدلي او غمځپلي زړه او روح څخه هغه وخت څوک ښه خبرېدی شي، چې په ورځو ورځو او شپو د غني د تخيل، اند او فکر په لوړو او ژورو کې د يانه (سفر) تکل وکړي.

غني غني دی، هغه د پښتو ادب يو داسې ناسپړلې خزانه ده، چې سپړل يې لا ډېر وخت غواړي او ژور فکر. کله چې د غني په نړۍ کې سفر کوو، نو لومړی غواړو د هغه زړه ته ننوزو او وګورو چې د غني د سرو ټپونو په دې کان کې څومره سکروټې او اورونه پراته دي:

د غني زړه چې د مينې له ګلونو ډک دی، تر هر څه د مخه خپل زړه د لوی خدای(ج) کور ګڼي، هغه د خپل زړه په هنداره کې د لوی خدای(ج) د قدرت وړانګېويني او دا هغه څه دي چې ده په بل ځای او مکان کې لاسته نه دي راوړي.

په جومات کې مې ونه موند - په مکه کې رانه ورک شو
خدای مې زړه کې راپيدا شو – چې مې مخ د يار کړ ښکل
دا هغه فکر او اند دی چې پر خدای پالنې ډېر ګروهمن (عقيده

من) پوهان په دې نظر دي او (زړه) د مينې د پالنې او روزنې ځای او ساتنځای ګڼي.

غني د يو خوځند، حساس او دراک انسان په توګه د ژوند د ډېرو رمزونو راز ته متوجه دی، دی ژوند له غم او خوشالو، ګډ او له خندا څخه يو رغېدلی څيز بولي.

د لرغوني يونان د اتيکا دورې يو نامتو ډرامه ليکونکی (اشايلوس) وايي: ((په ژوند کې بايد په هر غم پسې يوه ښادي او په هرې ښادۍ پسې يو غم راشي، چې د ژوند پاڼې مانيزې او رنګارنګ کړي.))

غني وايي:

چې په ژوند کې سختي نه وي – لکه بې مالګې طعام
چې په خوله کې خندا نه وي – لکه ډک د خاورو جام
ژوند نه ختمه نه مانۍ وي – نه ډېرۍ د سرو لالونو
نه ياران نه معشوقې وي – نه باغونه د ګلونو
ژوند خو تله دي يو په مخه – غورځېدل او پاڅېدل دي
ټکي سوز او ټکي ساز – څه خندل دي څه ژړل دي.

قومپالنه او پښتونپالنه د غني د ژوند او شاعرۍ يو بل اړخ دی، د هغه د ځوانۍ په ژوند چې کله د پسرلنيو بارانونو وربدل پيل شول، نو له دې سره جوخت يې کورنۍ د خپلواکۍ د ګټېلو او د ښکېلاکګرو له جغ نه د خپل اندو ژوند د ازادولو لپاره سياسي مبارزه هم ښه په ګرمۍ سره روانه کړې وه. غني د

خپلې ځوانۍ شپې هم له همدې ایډیا څخه لوګی کړې ((د زلمي پښتون)) په نوم یې یو تحریک جوړ کړ، چې شاوخوا اتیا زره ځوانانو په کې ګډون درلود.

لکه څنګه چې د غني شعري سکښت او د ده د کلام له روانې او روحي مانا څخه ښکاري، غني د ګرمې وینې او ګرم احساس څښتن او رواني جوړښت یې د عامو پښتنو له جګړه ییز سایکلوژیک جوړښت پوره سمون درلود، نو د (عدم تشدد) د لارې په انډول یې د توري په زور د دښمن ماتې غوره ګڼله، نو له دې کبله دده د اورني پښتني احساس، او د زړونو د پاچا (باچاخان) د عاطفې او احساس دتګلارو ترمنځ ټکر منځته راغی. غني خان د خپل پلرني احساس او مینې تر سیوري لاندې خپله توره په ناهیلي زړه کېښوده او د شعر د نړۍ روحي ډاډ ځي ته یې پناه یوړه.

وايي پر هر چا چې غم زیات شي، نو دریو شیانو ته به مخه کوي: یا به شرابي کېږي، یا به لېونی کېږي او یا به شاعرۍ ته پناه وروړي.

نور غني هغه غني نه و، چې چا په پاریس، لندن او امریکا کې لیدلی و او نه هغه غني و، چې په ځوانه ځوانۍ کې د هند پارلمان ورته په یوه پښه ولاړ و. غني د قام د غمونو د هېرولو لپاره لکه خیام د جام سیوري ته پناه وروړې وه، اوس نو یوازې غني و او جام، د تخیل په وږمو پوښلې شاعرانه نړۍ او د خپل قام او ولس غمونه:

خدایه شکر چې پیدا دې له دې قام کړم
د پښتون د نر وجود دې یو اندام کړم
چې خر مخی وروړ پښتون سینې له درشي
درنه هېر به ټول ښایست د بحرو بر شي

په والله چې له جنته شم راستون
که کنځل په کې وانه ورم د پښتون.

لکه څنګه چې ښکاره ده، شاعر د عاطفې او احساس بچی دی، غني هم په خپل فردي ژوند کې د پلرنۍ- مورنۍ، مینې او عاطفې په سمندر کې ډوب و، د باچاخان عاطفي نړۍ، د غني د روح او روان ټول مزي داسې سره تړلي وو، چې د هغه ګرمه وینه او یاغي احساس یې مهار کړي وو. هغه د خپلې پلرنۍ مینې په څپو کې ډوب وو:

بابا ته:

ستا خطونه ټول زما سرته پراته دي
زه یې لولم هره شپه دوبار دوبار
کله خاندم کله ژاړم لېونی یم
ای زما په بند کې پروت غریبه پلاره!
نه، ته نه یې غریب ته ډېر لوی او چت یې
مصیبت دی ستا عزت ته عزت داره
خدای به رحم و په تا باندې لږ کړي

بـل ښـه زوی بـه یـې و کتلـی سـتا د پـاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نه شته
سـتا نیکـی زمـا بـدی دواړه بـې شـماره
تـه سـالار یـې د کـاروان پـه ښغـه لار ځـې
زه کــوږ ځغلـم لکــه اوښــه بــې مهــاره
ســتا د زړه فــواري ډکــې دي د مینــې
زمــا زړه دی وچ کــوهي نــه لــري داره
وهـي منـډې تـا پسـې خـو تـه هـم لـرې
ویــنم ســتا ایلــه ایلــه د پښــو غبــاره
پـروا نـه شـته کـه پـه منـډو منـډو مـړ شـم
فقـط سـتا او د خپـل قـوم د نـوم د پـاره.

غني لکه څنګه چې دی د پلار په عاطفي مینه کې ډوب دی همدارنګه د مور د غم هغه تبې چې ده د خپل عمر په **۵** کلنۍ کې لیدلی و، د ژوند ترپایه ورسره ملګری و.

ګر چې خاورو کې دی پټ وجود ستا مورې
مـا تـه یـادې هغه شان ستا سترګې تورې
مـورې ! سـتا لاسـونه مـا نـه نه دي هېر
چـې تکلـیف کـې بـه زمـا نـه و چـاپېر.

غني د یو مصور او انځورګر په توګه دا ځواک درلود، چې د یو ټاکلي تخیل د زخمونو فوارې انځور کړي، د خوب شیبې په

وینبه راواړوي او هغه څه چې په خولې نه شي ویل کېدی، د خوب په جامه کې د کاغذ پر مخ ترسیم کړي.

غني د (فریدون د مورخط) تر سرلیک لاندې په یو ښکلي شعر کې د خپلې مېرمنې د ښځینه احساس هغه نا ویلې او نا سپړلې عاطفي غوټې په شاعرانه ډول سپړلي چې تراوسه لا په پښتني ټولنه کې د ښځې د اندروني احساس او درد بیان، یا د ښځو د نالوستوب، کملوستۍ او نا بشپړ کلام له کبله او یا هم د حیا او شرم د اور تر کړیو لاندې، همغسې په خپل زړه کې ساتل کېږي.

غني دا درد او د زړه خواله د خوب په بڼه انځور کړي او د یوې پښتنې مېرمنې د زړه د دردونو پوره عکاسي یې کړې ده:

هغه وایي: ((دا زما د واده په دولسم کال په ۱۵ تاریخ د جون د میاشتې ۱۹۵۱ زما صرف یو او یوازنی زوی فریدون ((رستم جنګ)) پیدا شو. د هغه مور د پېښور په هسپتال کې وه او زه لرې په هزاره کې ناجوړ پروت وم. هر وخت به چې د کوټې د دروازې په مخکې یو تور بدرنګه ټوپک او سنګین په لاس پولیس ولاړ وو. ټول جهان تور او تاریک وو، د وجود د ناجوړتیا سره مې روح هم د مایوسۍ اخري مقام ته رسېدلی و چې ناګهانه خبر راغی چې زوی دې وشو. ما وی ښه ده غني روک خو یې میرات خو نه یې.

د دغې ورځې د درد او د خوشالۍ بیان زه نه شم کولای، خو درد او خوشالۍ دواړه انسان ډېر ستومانه کوي او چې اخر مې

سترګې د هوش دنیا ته پټې کړې، نو څه وینم چې د فریدون مور راغله او ماته یې یو خط په لاس کې کېښود.
دا هغه خط دی:

ما د دوو لپو خاورې تا له ژوند او جهان جوړ که
خپلې مینې دا سې یوړم بل مې تاله جانان جوړ که
دا چې زه د وفا ډکه د جنون جهان له لاړم
دا مې لال هغلته ومونت د همه لالونو ښکلی
دا زما د غرور نخښه د هغو ګیلو جواب دی
چې به تا په ماښامي کې ماته کولې غلې غلې
دا ثبوت زما د مینې د ایمان او د وفا دی
دا زما روح چې روښان شو، دده سترګې یې کړې بلې
دا تصویر زما د ژوند دی څه خندا ده څه ژړا ده
د شهباز و وزر شخ دی پوست سرونه د بلبلې
دا ثبوت د شاه د مینې، دا ازادي ده د غلام
دا انعام د ټولو ښکلی د هما و رنګینی جام
دا تعبیر ستا د خوبونو او زما د مخ ارمان دی
ما جوړ کړی د خپل ځانه ښکلی عکس ستا د ځان دی
په صحرا مې وو خور کړی سور څادر د ګلستان دی
هره ساه کې مې لیکلی نوم د مینې د جانان دی
دا چې زه ستا د خوبونو د جنون تالاش کې لاړم
ستا ځانۍ له مې جوړ کړی ستا نه ښه غوندې یو ځان دی
دا چې ما ستا وزرونو کې ارمان د عقاب ولید

دا عقاب مې ستا نه جوړ کړ، هم عقاب هم يې ارمان دی.

غني لکه هر شاعر پر حسن مين دی او دی په دې لاره کې دومره بې پروا دی چې هر څه په ډاګه وايي. شاعران ټول حسن پرست دي، يو شاعر وايي:

يار مې د سپين ستوري په څېر خوښېږي
لاس مې سپوږمۍ ځني چاپېر خوښېږي
شاعر سړی يمه رښتيا به وايم
دا ښکلي نه دي، دا مې ډېر خوښېږي.
(کاروان)

غني هم د خدای(ج) له درباره د خپل جانان د ټيک لپاره د سپوږمۍ يو ځاځکی غواړي، هغه د نور څه وړی نه دی، هغه له مينې جوړ او پر حسن مين دی.

يو د سپوږمۍ ځاځکی درنه ټيک له د يار غواړمه
زه يم د خوبونو د لالونو ګدا نه يمه.

غني، مينه د (ادم) جوهر او حسن د ژوند رنګ بولي او لکه استاد الفت چې مينه د انساني ژوند د کړاوونو د خلاصون اساسي لاره ګڼي، هغه د مينې او مينتوب په باب په خپل يو نثر کې ليکي: سکندر له ډېر لوی لښکر سره د يوه ښار د نيولو هڅه وکړه، د ښار خلکو سخت مقاومت وکړ، سکندر ډېر په غوسه و او داسې معلومېده چې د ښار تر نيولو وروسته به د ښار ټول خلک له تېغه تېر کړي، کله چې ښار ته دننه شو په يوې ښکلې پېغلې يې سترګې ولګېدې، هغه زړه بايلود او

څنګه چې جنګ په زړه کېږي، نو هغه زړه بايلولی و. سکندر ددې پېغلې د مينې او ښکلا په وجه د ټول ښار وګړي وبښل.
غني هم په مينه کې ډوب او پر ښکلا مين، مينه وړی شاعر دی، هغه ښکلا يو سمندر، سپوږمۍ او زهرا بولي او مينه د ادميت جوهر او بې زواله حقيقت.
او تپوس د حسن مه کړه – سمندر شي څوک تللی څوک سپوږمۍ شي رانيولی – څوک زهرا شي ښکلولی.
دی وايي:

((حسن حسن لټو مه – که په غرو يي که په سمه
زه په مينه مينه پايم – بې د مينې مرمه مرمه))

❋ ❋ ❋

ستوري ته اسمان کې يوه ورځ ووې هلال
خدای ادم له مينه ورکړه مونږ له تش جمال
زه به په خندا ورکړم دا خپل ښايست کمال
ما له که يو څاڅکی مينه راکړي څوک په سوال.

دا ليکنه ما د اسحق ننګيال د زوکړې د څلويښتمې کليزې په وياړ کړې وه او په هغه علمي غونډه کې هم اورول شوې وه، چې پر ۱۳۷۵ل کال د ننګيال د څلويښتمې کليزې په وياړ د ليکوالو د ټولنې له خوا په کابل کې د هغې ټولنې په مقر کې جوړه شوې وه. دا ليکنه هغه مهال له کابله خپرېدونکې هنداړې جريدې د ۱۳۷۵ل کال د چنګاښ پر ۲۸مه په خپله يوولسمه ګڼه کې هم خپره کړې ده. ددې ليکنې د ليکلو پرمهال مې له ننګيال صيب سره ټوکې کولې، ما ويل کليزې مليزې دې مه نيسه چې بيا د مرګي درته پام کېږي، اوس خو يې هېر يې چې څو کلن يې؟ کله چې يې درته پام شو بيا دې نه پرېږدي، هغه له خندا شين شو، پيرجانه چې همدا اوس يې راته نه نيسئ (کليزه) نو بيا چې مړ شوم بيا نو څه کوم؟ بيا يې نو...

کال لا وتى نه و چې له مرګ څخه زمونږ د دواړو وېره پر ترخه واقعيت بدله شوه، دا دى اوس چې مرحوم ننګيال پر ابدي نړۍ دى، زه دا ليکنه يو ځل بيا چاپوم او د مرحوم ننګيال اروا ته د دعا لاسونه پورته کوم.

وايي چې د يونان نامتو فيلسوف اپلاتون به د ښو او مثبتو اړخونو درلودونکي او يا په شعر کې د يوې ښکلې او نوښتګرې لارې څښتن ته د سبک خاوند وايه او هر سړى او هر شاعر يې د سبک څښتن نه باله، خو د هغه شاګرد ارستو بيا دا

خبره نه منله او ویل به یې: ((هر سړی یو سبک لري خو د چا ښه د چا خراب.))

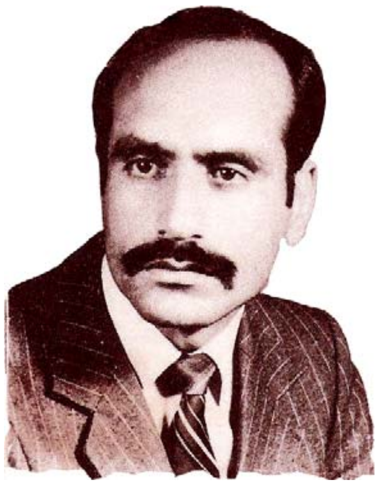

ځینې ټولنپوهان ټولنه د ضدینو یانې متضادو اړخونو مجموعه ګڼي، چې ښه او خراب، تور او سپین، خواږه او ترخه، غم او خوشالي یې په هنداره کې ځان ښکاره کوي. انګلیسي لیکوال جورج ارویل ټولنه له یوه ژوبڼ سره ورته بولي، چې رنګارنګ موجودات پکې ننداره کېدی شي. خو که چېرې ټولنه یو ژوبڼ وي، نو له دې ژوبڼ څخه به ځوک (فاضله مدینه) جوړوي او څرنګه به یې جوړوي؟؟

استاد قیام الدین خادم د شاعر، عالم او سیاستمدار تر عنوان لاندې په یوه هنري نثر کې لیکي: عالم په کرونده کې کښت وکړي، شاعر د دې کښت پالنه او روزنه وکړي، خو کله چې د ثمر او مېوې وخت راشي، نو سیاستمدار یې مېوه، وړی او ثمر ټول کړي...

نن موږ هم د دغسې یو شخص (شاعر شخص) په باب خبرې کوو، چې په خپلو اوښکو او اوسېلیو د انسانانو په زړه کې د مینې د بزغلیو د زرغونېدو تکلیزې ولولې لري.

دا شاعر او دا شخصیت اسحق ننګیال دی، چې د **۱۳۳۵**ل کال د ثور پر میاشت یې د لغمان ولایت د الینګار د ښکلې او شاعرانه سیمې د بسرام په یوه زړه وړونکې ننداریز کلي کې د نړۍ ترخو او خوږو ته سترګې پرانیستي دي. اسحق ننګیال لا ډېر کوچنی و، چې د مینې عواطفو او ولولو یې د زړه تارونه لکه د یوه مینه وړي ربابي د رباب د تارونو په څېر ترنګولي وو او په ذهن کې یې ورته د یوې شاعرانه سندریزې جونګړې بنسټ ایښی و. پر **۱۳۵۰**المریز کال یاني د ژوند پر پنځه لسم پسرلي د شعر د الهې وربښمینې ماڼۍ ته ننوت او د خپل ټکلي روح د درملتیا ارام یې وموند. له هغه راهیسې دا دی **۲۵** کاله تېر شول او نن موږ د همدغه **۲۵**کلن ویاړمن او ارزښتمن ژوند په ویاړونو او ارزښتونو د ننګیال د زړه محل ته ننوتی شو او د هغه د زړه او له هغه څخه د راوتلو شعري او ادبي ماڼیو ننداره کولای شو.

ننګیال خپلې لومړنۍ زده کړې د لغمان ولایت په روښان لېسه کې بشپړې کړې، بیا پر **۱۳۵۳**ل کال د پولیسو اکاډمۍ کې شامل او تر فارغېدو وروسته د نوموړې اکاډمۍ تدریسي غړی شو. وروسته یې د هېواد د پوځ په دې برخه کې په بېلابېلو ځایونو کې دنده سرته رسولې او هم یې د هېواد له فرهنګي او خپرنیو ارګانونو سره خپل اړیکي ساتلي، خو وروسته بیا دی د هېواد له فرهنګي او نورو خپرنیو بنسټونو سره دومره وتړل شو چې هډو یې خپل آر مسلک هم له یاده

ووت او چا لا دا ګومان قدرې هم نه شو کولای چې ننګیال دې ګنې یو پوځي افسر وي. دده فرهنګي بوختیاوو، خوا ږه شعر او نرم قلم، ده ته د فرهنګ وربښمینه جامه اغوستې وه. په تېره بیا له شپېتمو کلونو راهیسې ننګیال دومره په فرهنګ کې حل شو چې د چا خبره سرګرولو ته یې هم وخت نه درلود. ننګیال د خپل **۲۵** کلن فرهنګي ژوند له ژورو یا پیل نه نیولې تر لوړو یا تر دې دمه پورې زیات وخت له قلم سره لوبېدلی او قلم یې لوبولی او دغه لاندې شعري ماڼۍ یې جوړې کړې دي:

۱- ډالۍ: د ننګیال د ژوند لومړۍ ماڼۍ (ډالۍ) نومېږي چې پر **۱۳۲۳**ل کال د کورنیو چارو وزارت د نشراتو د امریت له خوا خپره شوې ده.

۲- سپېره ډاګونه او غوړېدلي بزغلي: د شعرونو دویمه مجموعه ده، چې پر **۱۳۲۵**ل کال د وخت د ځوانانو سازمان له خوا خپره شوې ده.

۳- هغه شپې هغه کلونه: د شعرونو دریمه مجموعه ده، چې پر **۱۳۲۵**ل کال کې د چاپ او خپرونو د دولتي کومېټې له خوا چاپ شوې ده.

۴- څاڅکي څاڅکي: د ننګیال د شعرونو څلورمه مجموعه ده، چې د افغانستان د لیکوالو ټولنې له خوا پر ۱۳۲۸ لمریز کال چاپ شوې ده.

۵- ښېرې په مالت کې: د شعرونو پنځمه مجموعه ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.
۶- سیندونه هم مري: د شعرونو شپږمه مجموعه ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.
۷- نه جام نه ځادر: د شعرونو اوومه مجموعه ده، چې دا هم تراوسه چاپ شوې نه ده.
۸- سیند په منګې کې: د بېلابېلو مقالو مجموعه ده، په مستقل ډول تراوسه چاپ شوې نه ده.
۹- سیوري: ناول دی، چې د څو وروستیو کلونو د پېښو انځورنه کوي. تراوسه چاپ شوی نه دی.

دغه راز د هېواد په بېلابېلو مهالنیو خپرونو کې ګڼ شمېر لیکنې. ترکومه ځایه چې د ننګیال په شخصیت پورې اړه لري او دده د شخصیت پر څېړنه، نو په لومړي ګام کې پخپله د شاعر شعرونه د سرې سترګو ته ودرېږي. په دې مانا چې شعرونه پخپله د شاعر د پېژندنې او د هغه د اندروني ولولو هنداره دي. که چا له پیله تر دې دمه د ننګیال شعرونه له نظره تېر کړي وي، نو تر ټولو دمخه یو شی، چې دده په شعرونو کې زیاته ځلا مومي، هغه مینه او عاطفه ده. ننګیال په خپل شعر کې زیات وخت د هیلیو له معصومو بچیانو، کبانو، هوسیو، ((ای ښکاري اشنا درته سلام کوم، پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه)) او د عاطفې او مینې نو رو زړه وړونکو موجوداتو

سره سفر کړی دی، دا منو چې کله کله به یې د کلتوري او ځینو نورو اغېزو له کبله د شعر ټوپک ته هم لاس کړی وي او پر دښمن به یې ډېرې ډزې کړې وي. ((جنګ دی جنګ دی پر ښایسته ننګرهار جنګ دی)) خو په ورځینې ژوند کې د چا پر ضد ټوپک ته څه چې چړې ته یې هم د لاس تېرولو خیال نه دی کړی. دده د خپلې وینا له مخې د چرګ د حلالولو توان هم نه لري، په همدې ډول دی په خپلو شعرونو کې د مینې په سیند د یوه لاهو شوي عاطفي شخص حیثیت لري. په شعر کې د ننګیال مینه او عاطفه په دې مانا نه ده چې ننګیال دې ګنې د ځینو ټولنیزو ستونزو او چوکاټونو په دننه کې راګیر وي او په دې وجه دې دا کار کوي. ننګیال څومره چې په شعر کې مینه وړی او عاطفي دی، هغومره بیا د ټولنیز دود د حاکمو او یا باب چوکاټونو خیال نه ساتي. هغه زموږ د ټولنې د حاکم دودیز چوکاټ پر خلاف ډېر ځله لکه د غني په شان د جام تر مورګو خپلې شونډې رسولې او خپل لوند ګرېوان یې بیا چا نه پټ کړی هم نه دی، که غني له سر زورۍ نه کار اخیست او چا یې مخه نه شوه نیولای، نو هغه خو یو خانزاده و او یو شهزاده. ننګیال سره له دې چې د شعر د شهزادګۍ رنګینه ډولۍ یې کور ته رانویستې، خو د نور سیاسي او اقتصادي ځواک غرونه یې نه وو ولاړ. د ټولنې له دې ډول حاکمو کلتوري دېوالونو څخه سر او چتول څه اسانه خبره نه ده. د ننګیال په

وجـود كـې هغـه شـاعرانه خصـلت موجـود و ، چـې د ټـولنې د دوديزو كړيو پر ضد بغاوت وكړي.

ځرنګه چې طبيعت د تحول په حال كې دى، نو انسـان چې يو طبيعي موجود دى. هم د بدلون پـه حال كې دى. ننګيال هم پـه خپل شاعرانه ژوند او شاعرانه شخصيت كې د بدلون پـه حال كـې دى. كـه د ننګيـال لـومړي شـعرونه او هـم يـې د څـو كلونـو مخنى شخصيت له او سني هغو سره پرتله كړو ، نو ډېر توپير بـه پـه كـې وګـورو. هغـه پـه لومړيـو وختونـو كـې يـو څـه چاتـه ((ډالـۍ)) كـوي، غـواړي ((پـه سـپېرو ډاګونـو كـې غوړېـدلي بزغلـي)) وكـري او خپلـې ((هغـه تېـرې شـېبې او هغـه كلونـه)) راپـه يـاد كـړي او بيـا پـرې ((څـاځكي څـاځكي)) وورېـږي، خـو وروستيو كلونو كې بيا داسې نه دى. ((پـه مالـت كې د هغـه لـه خـولې نـه ښـېرې)) راوځـي، ((سـيندونه مـري او وچېـږي))، شاعر پكې (بې څادره او بې جامه) كېږي. په شاعرانه مفاهيمو كې جام لكه د قلم پـه شـان د شـاعر همېشـنى ملګرى او دوست دى او د خپـل زړه د اورونـو لمبـې د جـام تـر شـونډو رسـوي او (څادر) د يـو كلتـور او يوې ټولنې د جامې يوه برخه ده، خو د زمانې ناخوالو شاعر له دې دواړو نه بې برخې كړى دى.

د ننګيـال پـه شـعرونو كـې دا بـدلون پـه دې مانـا نـه دى، چـې شاعر دې ګنې پر بېلابېلو لارو تللى وي، بلكې پـه دې مانـا دى چې دى پـه خپـل شـعري يـون كې پـوړ پـر پـوړ د لوړتيـا پـر لـور خوځېدلى دى. دده اوسني شعرونه هم د ښكلا او هم لـه مـانيز

پلوه تر پخوانیو شعرونو ډېر اوچت دي. څرنګه چې یې په شعرونو کې لوړتیا لیدل کېږي، دغه راز یې په شخصیت کې هم دې آر وده کړې ده. ددې بهیر د دوام په حالت کې به ننګیال د خپل شخصیت د پوره بشپړاوي، نور پړاوونه هم ووهي. خو یو ځل بیا یادونه کوم چې له ننګیال نه به د بل ډول شخصیت؛ اجتماعي، سیاسي او نورو ډېره ډېره هیله نه کوو، خو د یو بشپړ شاعرانه شخصیت جوړېدل یې حتمي دي او دا ځکه چې ((شاعران له قیدوبنده بې پروا وي.))

فرهنګي رغونه د افغاني ټولنې
د رنځونو د يوه علاج په توګه

دا ليکنه هغه مهال له پېښور د خپرېدونکې تعاون مجلې په (۳) ګڼه کې چې د **۱۳۷۵** ل کال له (زمري-وږي) مياشتو سره سمون خوري، خپره شوې ده.

افغاني ټولنې ته د تېرو څه کم دوو لسيزو په ترڅ کې تر تصوره اوچت زيانونه اوښتي، دې زيانونو د ژوند د ټولو ډګرونو رګونه نيولي او ځينې برخې خو يې ښېخي له کار او فعاليت څخه غورځولي دي. له اقتصادي، سياسي، ټولنيزو او نورو برخو څخه نيولې تر فرهنګي او نورو چارو پورې هرې يوې دومره ټپونه زغملي چې بيا رغونه يې ډېر کلونه، ډېر تدبيرونه او ډېرې زياتې اقتصادي پانګې او سرچينې ته اړتيا لري. د افغانانو دا تراژيدي نه يوازې له دې کبله د ډېرې اندېښنې وړ ده، چې د مليونونو افغانانو ژوند يې اخيستی، بلکې له ښېلاښېلو خواوو د خپګان وړ ده. د شمېرنو او څېړونو له مخې تر اوسه پورې د افغانستان په دې اوږده او په درنو وسلو سمبال جګړه کې د يو نيم مليون افغانانو ژوند اخيستل شوی او په همدې شمېر معيوب او معلول شوي دي. په دې مانا چې لږ تر لږه له هرو پنځه لسو افغانانو څخه (درې تنه،

معیوب، معلول او وژل شوي او په مجموعي توګه د شپږو تنو نه یو یې معلول دی او دا هغه درانه تلفات دي چې د نړۍ د جګړو په تاریخ کې بې ساري دي.)

همدا راز د افغانستان په جګړه کې د ټولو غاړو له خوا دومره زیاتې پیسې لګول شوي، چې د افغانستان د سوونو کلونو بودجه پرې جوړېدلای شوه او همدارنګه د هېواد د اقتصادي منابعو لوټول او ړنګول خو له دې ټولو ورانیو او تلفاتو سره سره کوم درد او زیان چې انساني فکر او هر هېواد مین افغان لپاره د زغم او تحمل تر بریده پورته دي، هغه د هېواد د هغو فرهنګي شتمنیو لوټول او له منځه وړل وو، چې نه یوازې د افغانستان د تاریخ او فرهنګ بابونه پرې ښکلي وو او زموږ د ماضي ژوند د اثبات او عزت عیني بېلګې وې، بلکې د نړیوال بشري فرهنګ لپاره هم د زیات ارزښت وړ وې.

زموږ د هېواد د فرهنګي ماڼیو د ړنګولو او فرهنګي شتمنیو د لوټولو په نتیجه کې ددې وېره راپیدا شوې، چې په ځینو برخو کې زموږ د هېواد د حال رابطه د هغه له ماضي پرتم سره وشلېږي او همدارنګه د هېواد د ځوان پښت ذهني اړیکي د هغو له ویاړلي ماضي څخه پرې شي.

په دې فرهنګي شتمنیو کې تر ټولو لویه شتمني د افغانستان ملي موزیم دی، چې د څه کم یوې پېړۍ په بهیر کې په ډېر زیات زیار او هڅو جوړ شوی و. په دې موزیم کې له لسو زرو کلونو څخه نیولې تر پنځوس زرو کلونو پورې تاریخي اثار وو

چې د افغانستان د تېر تاريخ، شان او شوکت برم او عزت ثرګندونه يې کوله او د افغانانو لپاره د ډېر زيات ارزښت درلودونکي وو، يا چور او يا له منځه يوړل شول. د نانسي دوپري په وينا: ((د افغانستان د ملي موزيم اثار نه يوازې د افغانانو لپاره د زيات ارزښت وړ وو، بلکې د هغو له منځه وړل د نړيوال فرهنګ لپاره هم يو له غمه ډک خبر و)) ويل کېږي چې په دې موزيم کې يوازې شل زره طلايي سکې موجودې وې چې د هغو برخليک هم معلوم نه دی او همدا رنګه نور قيمتي اثار. د افغاني فرهنګ بل درونډ زيان په هېوادنۍ سطحه هماغه تقريباً د (۳۵۰۰) ښوونځيو ړنګول او سېزل وو، چې د هېواد په بېلابېلو سيمو کې يې فعاليت کاوه. که په منځني ډول په هر ښوونځي کې (۱۰۰۰) تنه زده کوونکي پر درس بوخت وای، نو په مجموعي ډول به د زده کوونکو شمېر (۳۵۰۰)×(۱۰۰۰)=(۳۵۰۰۰۰۰) تنه شوی وای، که لږ تر لږه له ښوونځي څخه د کال (۵۰) تنه فارغ شوي وای، نو د يو کال د فارغانو شمېر به (۳۵۰۰)×(۵۰)=(۱۷۵۰۰۰) تنه شوی وای او که له هر پنځو تنو څخه په کال کې يو تن د لوړو زده کو امکان پيدا کړی وای، نو په يوه کال کې به موږ لږ تر لږه (۳۵۰۰۰) تنه د لوړو زده کړو محصلين درلودل، که دا په (۱۷) کلونو کې ضرب کړو (۱۷×۳۵۰۰۰) نو له (۵۹۵۰۰۰) تنو سره مساوي کېږي، ياني اوس به مو د هېواد د دې شتو کادرونو ترڅنګ تقريباً شپږ لکه تنه نور متخصصين او د بېلابېلو مسلکونو

کادرونه درلودل او که یوازې د (۱۷) کلونو د دولسمو ټولګیو د فارغانو اټکلیز شمېر په پام کې ونیسو، نو (۱۷×۱۷۵۰۰۰)= (۱۹۷۵۰۰۰) تنه به شوي وای. د ښوونځیو پر ودانیو شوي اقتصادي لګښت خو لا پرځای پرېږده.

له ښوونځیو پرته د لوړو زده کړو موسسو ته هم دا ډول زیانونه اوښتي دي. کابل پوهنتون ته د جګړو له کبله د (۵۰) ملیونه ډالره زیان اړول شوی. د دوو ملیونو په شاوخوا کې کتابونه یې یا سیزل شوي او یا لوټ شوي او د محصلینو د شمېر په تناسب یې (۲۱) ملیونه درسي ساعتونه ضایع کړي. کابل پولیتخنیک او کابل طب انستیتیوت هم په ملیونونو درسي ساعتونه او لکونو جلده کتابونه ضایع کړي دي. بیهقي کتاب خپرولو موسسه چې په بېلابېلو کتاب ساتنځایونو کې یې لږ تر لږه دوه ملیونه جلده بېلابېل کتابونه ایښودل شوي وو، ټول لوټ شوي، همدا رنګه د لیکوالو انجمن، عامه کتابتون د ژورنالیستانو اتحادیې، ملي ګالري او ځینو نورو فرهنګي موسسو هم همدې ته ورته زیانونه زغملي دي.

بل دردونکی فرهنګي زیان د کابل ننداري په سیمه کې د لاسي صنایعو پنځه لس نندارتونونه دي، چې تاریخي او اقتصادي ارزښت یې تر تصوره هم لوړ دی، دا نندارتونونه هم د جګړو په ترخ کې چور او د ایرو پر خلو بدل شول. په دې کې د قیمتي ډبرو او غالیو نندارتونونه د زیاتې یادونې وړ دي. همدا رنګه په کابل کې د کتاب چاپولو پنځه لس مجهزې

چاپخونې موجودې وې، چې اکثره يې له منځه وړل شوي، دولتي چاپخونې، د پوهنې مطبعې او د اريانا چاپخونې د زياتو امکاناتو په درلودلو سره د ټول هېواد په کچه ډېر زيات کتابونه چاپول. د ۱۳۷۱ کال د ثور د مياشتې پر (۹، ۸، ۷) نېټه پوهنې مطبعې ته دومره زيان اړول شوی، چې د همدې درې ورځو په زيان د ټول هېواد د هر وګړي لپاره (۳) جلده کتابونه چاپېدلای شول او وروستي ور رسېدلی زيان خو لا پرېږده. ددې چاپخونو اکثره وسايل او ماشينونه يا په ګاونډيو هېوادونو خرڅ شول، يا ويجاړ کړای شول او يا هم د کباړ په بڼه په ډېره ارزانه بيه وپلورل شول. د پوهنې وزارت، د هغې په چاپخونه، ښوونځيو او نورو ګودامونو کې چې په مليونونه ټوکه کتابونه خوندي وو، يا چور شول او يا وسيزل شول.

دغو ټولو درندو فرهنګي زيانونو هېواد له ستر معنوي او فرهنګي ګواښ سره مخامخ کړی دی. د ښوونځيو په نشتوالي کې نه يوازې د هېواد کوچنيان او ځوان پښت له خپلې نېکمرغې راتلونکي څخه بې برخې کېږي، بلکې ځوان قشر د جګړه مارو غاړو د خامو موادو په توګه کارول کېږي او په دې توګه د دوی د ژوند د بربادۍ او د هېواد د ورانۍ سبب ګرځي.

اوس راځو دېته چې خپل هېواد او خپله ټولنه بايد څرنګه له دې ستر کړکېچ او بحرانه وباسو؟ پوهان او نور ځيرمن اشخاص پر دې ګروهمن دي، چې د ټولنې ددې ډول بحران د

نجات یوه اساسي لاره همدا فرهنګي وده او فرهنګپالنه ده. نو که څوک د هېواد د اوسنۍ رنځوري ټولنې علاج غواړي نو بايد تر هرڅه دمخه فرهنګپالنې ته پام راواړوي. ښوونځي بايد له سره جوړ شي او ددې ترڅنګ علم يا زده کړه بايد خپله مادي پشتوانه (ملاتړ) لاسته راوړي. يانې دا چې د علم او پوهې د زده کړې په صورت کې بايد د هغه خاوند له دې لارې دومره اقتصادي امکانات پيدا کړي، چې دده ژوند پرې خړوب شي، دغه راز د علم له زده کړې پرته له ځينو نورو ناوړو لارو د اقتصادي امکاناتو د لاسته راوړلو لارې چارې وتړل شي. اوس چې زموږ په ټولنه کې د يو شمېر اشخاصو لپاره د ژوند د خړوبېدو لار يوازې د ټوپک شپېلۍ ده او يو عادي ټوپکوال کولای شي د خپل ژوند چارې له همدې لارې خړوبې کړي او يو عالم، متخصص نه شي کولای د خپل کړي تحصيل په واسطه ځان او کورنۍ ته يوازې وچه ډوډۍ پيدا کړي، نو علم او زده کړه خپل مادي ارزښت او ملاتړ له لاسه ورکوي. پکار خو دا دی چې د ټولنې د وګړو اړتياوې له دې سالمې علمي لارې خړوبې شي.

په هېواد کې د پوهنتونونو رغول، د نويو پوهنتونونو جوړول او يا د نورو لوړو زده کړو موسسو تاسيسول نه يوازې د هېواد د علمي سطحې په اوچتيا کې اساسي رول لري، بلکې د هېواد د ملي قشر په زياتون کې هم برخه اخلي

او د زیاتو کادرونو روزل د هېواد د بېلابېلو تېپونو د علاج لپاره ضروري دي.

هغه ((پوهنتونونه)) چې د بېلابېلو عقایدو او ذوقونو پر بنسټ جوړ شوي او تر مسلکي موخو یې سیاسي مقصدونه زیات او لومړي ښکاري، باید تر سالم کنټرول لاندې ونیول شي، چې د هېواد روښنفکر اشخاص تر دې زیات له سیاسي او ذهني پلوه ونه وېشي او پر دښمنیو یې مصروف نه کړي.

دمتعددو پوهنتونونو موجودیت د هېواد په زیان نه دی، خو په دې شرط چې آره موخه یې یوازې یوازې د مسلکي او فني کادرونو روزل وي او بس.

د ملي موزیم، ملي آرشیف، ملي ګالري او د افغانستان د فرهنګ د بېلابېلو نندارتونونو بیا رغونه او جوړونه او همدارنګه د هغو لوټ شویو اثارو بیا راټولونه د هېواد د تېر برم د ساتنې د یوې وسیلې په توګه د افغانانو د ملي تاریخ په ژوندي ساتلو کې برخه اخیستلای شي.

د ښوونځیو، پوهنځیو او نورو فرهنګي موسسو په زیاتېدلو سره به په هېواد کې د زده کړو خاوندان زیات شي او د هغو نازده کړو اشخاصو شمېر به ورو ورو کم شي، چې جګړه ماري غاړې یې د جګړې لپاره د پیسو په مقابل کې استخداموي.

په افغانستان کې تنظيمي اداره او پولي تورم

دا ليکنه هم د وفا جريدې د شپږم کال په ۳۳-۳۶ ګڼه کې چې د ۱۳۷۷ل کال د تلې له ۸ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده او هغه پولي تورم ته په کې اشاره شوې چې له څو کلونو، په تېره بيا د تنظيمي واکمنۍ پر مهال پر افغانستان راخور شوی و.

تېره څلورنيم کلنه جنجاليزه او ناندريزه تنظيمي اداره، له ډېرو زياتو بدمرغيو، جنګونو او کړاوونو ډکه وه. پر همدې وخت په شعوري او ناشعوري ډول زموږ د ولس، کلتوري، اقتصادي او ټولنيزې شتمنۍ ته دومره زيانونه واړول شول، چې که هرڅوک يې يو ځل له نظره تېر کړي، نو پر زړه به يې لمبې بلې شي. په اقتصادي برخه کې په لسګونو ملياردهډالر زيان واړول شو او د افغاني ټولنې د ژوند بېلابېلې برخې يې تر اغېزې لاندې راوستې. د ګرمې جګړې په ترڅ کې د رسول شوي زيان ترڅنګ خلکو ته يو بل ډول زيان هم اړول کېده، دلته موږ ولس ته پر همدغه اړول شوي زيان خبرې کوو.

دا زيان پولي تورم او انفلاسيون دی، چې تېرې تنظيمي ادارې او واکوالو يې د خپلې بقا لپاره زموږ ولس ورسره لاس او ګرېوان کړ. دوی په روسيه کې په ټنونو بې پشتوانې افغاني

بانکنوټونه چاپ او د جګړې لپاره یې پر خپلو افرادو وویشل. نه یوازې دا چې د خلکو د عایداتو سطحه راټیټه کړای شوه، بلکې بېخي له منځه یوړل شوه. د ډاکټر نجیب الله د حکومت د وروستي کال او د تنظیمي ادارې د وروستي کال د شیانو د نرخونو ترمنځ خورا لوی واټن موجود دی. په دې زماني واټن کې نرخونو له (۵۰۰) ځله څخه نیولې تر (۱۵۰۰) ځلو پورې اوچت شوي دي. په داسې حال کې چې په تنظیمي اداره کې د مامورینو په معاش کې یوازې (۲۵) یا (۳۰) ځله زیاتوالی راغلی، هغه هم یوازې د وچو بې ارزښته کاغذي پیسو په شمېر کې. نه د هغوی په ارزښت او اهمیت کې او دا هم د کوپوني موادو په بدل کې. که د کوپوني موادو ارزښت په پام کې ونیسو، نو نه یوازې دا چې د مامورینو په معاش کې زیاتوالی نه دی راغلی، بلکې لا ډېر کمی هم راغلی دی. په حقیقت کې په تېره اداره کې هره میاشت انفلاسیون له ۵۰ فیصدو نه تر پوره سل فیصدو پورې لوړېده او کله لا تر دې هم زیاتېده. د تنظیمي ادارې چارواکو فکر کاوه چې د پیسو د چاپ انحصار د دوی په لاس کې دی او همدا کاغذي پیسې دي، چې په اوس وخت کې د مخالفینو او د ولس له چنګاله دوی ژغورلی شي، نو د پیسو چاپ ته یې کش ورکړ او دومره پیسې یې چاپ کړې، چې نه یوازې په افغانستان، بلکې د زماني واټن له مخې به یې په نړۍ کې هم ساری کم وي.

وګورئ د پخواني پاچا محمد ظاهر شاه په ټوله ۴۰ کلنه دوره کې ۱۹ ملیارده افغانۍ چاپ شوي، د سردار محمد داود خان په پنځه کلنه دوره کې ۲۸ ملیارده افغانۍ او کمونست رژیم په څوارلسو کلونو کې (۷۰۰) ملیارده افغاني چاپ کړي، خو د طالبانو وینا ده چې د ښاغلي رباني رژیم په څلورو کالو کې لږ تر لږه (۸۰۰۰) ملیارده افغانۍ چاپ کړي دي. د افغانستان بانک د یو تن کار کوونکي په قول دا رقم تر دې زیات دی. د ده په قول استاد رباني (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ چاپ کړي دي، چې د بانک کار کوونکو ته معلومې دي. د کتونکو او څېړونکو په اند کېدی شي، د دې ادارې له خوا چاپ شوې پیسې تر دې هم زیاتې وي، ځکه دا هغه شمېره ده چې لږ تر لږه د افغانستان بانک کې ثبت شوې او یا د بانک کارکوونکو ته معلومه ده، خو د دې تر څنګ د تېرې ادارې ځینو واکوالو هم ځانته په خپله خوښه د خپلې اړتیا وړ پیسې چاپ کړي، چې هغه لا په مرکزي بانک کې ثبت شوې نه دي. هماغسې لنډې د باګرام هوایي ډګر ته راوړل کېدې، بیا پنجشېر ته وړل کېدې او بیا یې د خپلو موخو لپاره لګولې، خو که دا خزانه په پام کې هم ونه نیول شي او یوازې د استاد رباني (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ په پام کې ونیسو، نو دا د افغانستان د تېرو شپېتو کالو د ټولو چاپ شویو بانکنوټونو ۱۵ برابره پیسې دي. د خواشینۍ خبره خو داده چې دې پیسو د هېواد اقتصادي او د ثابت عایده او لږ عایده خلکو حالت له سختو ستونزو سره مخامخ کړ. ټول هېواد له پولي تورم سره مخامخ شو او د پیسو ارزښت دومره راټیټ

کړای شو ، چې نږدې و د چاپ له قیمت سره منطبق شي. هغه وخت چې پنځه زریز او لس زریز بانکنوټونه نه وو چاپ شوي، نو استاد رباني د زرو افغانیو په بدل کې څلور زره افغانۍ چاپولای شوې. کله چې دا حالت نور هم خراب شو ، نو بیا دوی پنځه زره ګون او لس زره ګون نوټونه چاپ کړل. دې سره د زرګون په اندول د چاپ لګښت د هغه د لوړ رقم له کبله څه کم شو ، خو تورم او انفلاسیون لا پسې زیات شول، خو استاد بیا هم د پیسو چاپ ته دوام ورکړ. د پیسو د بې ارزښتۍ یوه بله مرموزه او پټه وجه دا هم وه چې په یوه نمبر او یوه سریال نمبر باندې یو بنډل (سل سل) بانکنوټونه چاپ شول. یانې دا چې سل دانې زرګونونونه لیدل شوي، چې له پیله تر پایه په یوه نمبر چاپ شوي او همداسې نورې جعلکارۍ. بله سترهٔ د بدمرغۍ خبره داده، چې تېرې ادارې تقریباً دا ټولې چاپ شوې پیسې د هېواد په تخریبي برخه کې مصرف کړي. که موږ په فرضي ډول د تېرې تنظیمي ادارې له خوا دا معلومې چاپ شوې پیسې (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ او نورې نامعلومې ټولې د افغانستان پر ۱۵ ملیونه نفوس باندې ووېشو ، نو هر تن ته به په لکونو افغانۍ ورسېږي. که تنظیمي ادارې دا پیسې همداسې پر هر افغان وېشلې وای، نو د هر افغان لپاره یې په هېواد کې یو متوسط کور جوړولای شو. ادارې نه یوازې دا چې د چا کور ودان نه کړ ، بلکې زموږ د هېوادوالو کورونه یې هم ونړول، یوازې د کابل په ښار کې یې تر اتیا زرو زیات کورونه د ځان مینې واکمنۍ په غرض د خاورو او ایرو پر څلو واړول. بله بدمرغي خو داده چې

نه یوازې دا پیسې د ملت لاسته ورنغلې، بلکې د ملت د ژوند او ملي شتمنۍ پر ضد هم استعمال شوې او دا څرګنده خبره ده، چې په تخریبي ساحه کې د یوې افغانۍ لګښت د سلو نورو افغانیو زیان اړولای شي، اوس نو که د استاد رباني له خوا دا چاپ شوې او معلومې (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ په تخریبي برخه کې د احتمالي زیان له مخې په سلو کې ضرب کړو ۱۲ زره ملیارده ضرب یې ۱۰۰ زره ملیارده، له ۱۲۰۰ زره ملیارده افغانیو سره به مساوي شي، یانې دا چې د استاد په واکمنۍ کې هېواد ته د هغه د چاپ شویو پیسو له مخې د معنوي، فرهنګي او نورو زیانونو ترڅنګ ۱۲۰۰۰ زره ملیارده افغانۍ زیان اړول شوی. په دې محاسبه کې لا هغه مادي شتمنۍ چې په کابل کې د ده تر واک د مخه موجوده وه او بیا لوټ شوه، شامله نه ده او هم هغه مالي او نور امکانات چې له نورو لارو استاد او د هغه یارانو ته رسېدل او بیا په جګړه کې ورڅخه کار اخیستل کېده.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د نیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لیسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نومورې لیسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.
محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.
استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.
تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاء دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده در وسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر او سه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکلیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او تلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو لپاره د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي زه دد ې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ایښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو

اثـار، ایـډیټ او چـاپ کـړي دي. دغـه راز یـې پـه سـلګونو کـورنیـو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• متهکور	لومړی شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کلیات	د استاد الفت نثرونه	درېیم ۱۳۸۷
• سیندونه هم مري	د اسحق ننګیال شعري منتخبات	دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

• د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه

د پوهنوال روستار تره کي اثر — دویم ۱۳۸۷

- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
د نینسي دوپرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پښتیاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- ببرنی، لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷

- افغانستان په سیاسي کړلیچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنی رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او سبلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Farhangi Faqər

(Cultural Poverty)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-23-5

9 789936 500235 >

د خپرونو لړ: (۲۴)